

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLKÖĞRETİM YEDİNCİ SINIFLAR TÜRKÇE DERS
KİTAPLARINDA İŞLENEN FİİL ÇATILARI
KONUSUNA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar EREN

**Enstitü Anabilim Dalı :Türkçe Eğitimi
Enstitü Bilim Dalı :Türkçe Eğitimi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Engin YILMAZ

MART-2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İLKÖĞRETİM YEDİNCİ SINIFLAR TÜRKÇE DERS
KİTAPLARINDA İŞLENEN FİİL ÇATILARI
KONUSUNA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Pınar EREN

**Enstitü Anabilim Dalı: Türkçe Eğitimi
Enstitü Bilim Dalı : Türkçe Eğitimi**

Bu tez 10/03/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

.....

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

.....

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

.....

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Pınar EREN

10.03.2008

ÖNSÖZ

Her insan, içinde yaşadığı toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanların toplumun bireyleriyle uyum içinde yaşaması, konuşmayı; duygu, düşünce iletişimi kurmayı zorunlu kılar. Dil, bireyin önce yakın aile çevresinin bulunduğu ortamda edindiği ve daha sonra diğer çevrelerde geliştirdiği bir hazinedir.

Öğrencilere Türkçe dersleri içerisinde kuralcı bir anlayış içerisinde verilen dil bilgisi konuları, öğrenciler tarafından karmaşık ve zor olarak algılanmaktadır. Öğrencilerin ana dillerine ait kuralları öğrenmekte aciz duruma gelmelerinde öğretmenlerin de sorumlu olduğu bir gerçektir. Öğrencilere her gün kullandığı dil ile ilgisi kurulamamış, ezber bilgiler haline getirilmiş soyut kuralların verilmesi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Halbuki Türkçe derslerinde metin destekli olarak dil bilgisi konuları işlenirken verilen örneklerin, her zaman iyi seçilmiş metinlerden alınması ve dil bilgisi kurallarının sezdirilip kavratılması bu sorunu giderecektir, daha doğrusu en aza indirecektir. Yaptığımız çalışmanın amacı da Türkçe ders kitaplarında işlenen fiil çatıları konusu ile ilgili mevcut yanlışlıkların/ eksikliklerin düzeltilmesine/ giderilmesine katkıda bulunmaktır.

Bu çerçevede, danışman hocamla tez konumu tespit ettikten sonra; öncelikle çatı konusunun akademik/bilimsel kaynaklarda ve örnek ders kitaplarında nasıl ele alındığını ilgili örneklerle birlikte tespit ederek, bir veri tabanı oluşturdum. Daha sonra bu kaynaklardaki bilgileri karşılaştırmak suretiyle değerlendirdim, tablo ve şemalar halinde gösterme yoluna gittim. VII. sınıf öğrenci düzeyini de dikkate alarak, konunun öğretimindeki eksiklikleri/yanlışlıkları eleştirel bir bakışla irdeledikten sonra, -özellikle Türkçe öğretmenlerine yönelik olarak- modern Türkçe Öğretim Yöntem/Teknik/Yaklaşımlarından da yararlanarak “kavram haritası”, “gösteri yöntemi”, “tümdengelim yöntemi”, “canlandırma tekniği”, vb. ışığında yeni öneriler/yaklaşımlar getirmeye çalıştım.

Bu araştırma; 3 bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde; Başlıca Akademik/Bilimsel Kaynaklarda Bir Dilbilgisi Terimi ve Kavramı Olarak Çatı konusu ele alınmıştır. Bu bölümde; çatının tanımı ve türleri hakkında bilgiler verilmiş, elde edilen standart veriler tablolar halinde gösterilmiş ve genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. II. Bölümde; seçilen örnek ders kitaplarında (VII. Sınıflar Türkçe Ders Kitapları) çatının tanımı ve

türleri hakkında bilgiler verilmiş, buradaki bilgiler ve yaklaşımlarla Akademik/bilimsel kaynaklardaki bilgiler ve yaklaşımlar karşılaştırılmıştır. III. bölümde ise; Dilbilgisi Öğretimi bağlamında konunun öğretimi meselesi tartışılmış, çeşitli eleştiriler getirilmiş ve VII. Sınıflar düzeyi de dikkate alınarak konunun öğretimi ile ilgili yeni öneriler ortaya konulmuştur. Araştırma, ders kitaplarındaki metinlerden tarayarak tespit ettiğimiz “Örnekli Dizin”le sona ermektedir.

Bu araştırmayı yaparken, çalışmalarının her aşamasında fedakârlık göstererek zamanını ayıran, rehberlik eden, desteğini esirgemeyen tez danışmanım sayın hocam Doç. Dr. Engin YILMAZ’ a şükranlarımı sunarım. Ayrıca, lisans ve yüksek lisans derslerinde bilgileri ve tecrübeleri ile her zaman için bana yeni ufuklar açan bütün hocalarıma ve Türk dili üzerine incelemelerde bulunan bütün araştırmacılarımıza teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Eğitim-öğretim hayatımın her safhasında bana maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen aileme, özellikle kardeşim Çağlar EREN’ e teşekkür ederim.

Pınar EREN

10.03.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BAŞLICA AKADEMİK/BİLİMSEL KAYNAKLARDA BİR DİL BİLGİSİ TERİMİ VE KAVRAMI OLARAK ÇATI	4
1.1. Çatının Tanımı	4
1.1.1. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim İle İlgili Kitap Düzeyinde Kaynaklarda Çatı.....	4
1.1.2. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim Terim Sözlüklerinde Çatı	7
1.1.3. Genel/Mesleki Ansiklopedik Kaynaklarda Çatı.....	8
1.1.4. Araştırma/İnceleme Yazılarında Çatı.....	8
1.2. Çatı Türleri	12
1.2.1. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim İle İlgili Kitap Düzeyinde Kaynaklarda Çatı Türleri	12
1.2.2. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim Terim Sözlüklerinde Çatı Türleri	18
1.2.3. Genel/Mesleki Ansiklopedik Kaynaklarda Çatı Türleri.....	19
1.2.4. Araştırma/İnceleme Yazılarında Çatı Türleri:.....	20
1.2.5. Genel Ağ (Internet) Sayfalarında Çatı Türleri	23
BÖLÜM 2: ÖRNEK DERS KİTAPLARINDA BİR DİL BİLGİSİ TERİMİ/ KAVRAMI OLARAK ÇATI VE ÖĞRETİMİ	25
2.1. Çatının Tanımı	25
2.2. Çatı Türleri	25
BÖLÜM 3: FİİL ÇATILARININ ÖĞRETİLMESİ	33
SONUÇ VE ÖNERİLER	40
KAYNAKÇA	42
EKLER	45
ÖZGEÇMİŞ	81

KISALTMALAR

- BGY** : Başarının Geçerli Yolları
BM : Babanın Mektubu
BSG : Bekęi Sabri'nin Gecekondusu
Ç : Çukurova
KİK : Kastamonulu İki Kardeş
MK : Milli Kùltür
MR : Mutluluğun Resmi
ÖK : Ötleğen Kuşu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Çatının tanımının gösterilmesi	10
Tablo 2. Çatı türlerinin gösterilmesi.....	24
Tablo 3. Çatının tanımı (Karşılaştırmalı Tablo).....	31
Tablo 4. Çatı Türleri (Karşılaştırmalı Tablo)	32

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Çatısına göre fiiller	27
Şekil 2. Eylemde çatı	28
Şekil 3. Özne ve yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilen kavram haritası.....	37
Şekil 4. Nesne ve yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilen kavram haritası	37
Şekil 5. Fiillerde çatı 1	38
Şekil 6. Fiillerde çatı 2	39

Tezin Başlığı: İlköğretim Yedinci Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarında İşlenen Fiil Çatıları Konusuna Eleştirel Bir yaklaşım	
Tezin Yazarı: Pınar EREN	Danışman: Doç. Dr. Engin YILMAZ
Kabul Tarihi: 10.03.2004	Sayfa Sayısı: İV (ön kısım) + 92 (tez) + 35 (ekler)
Anabilim dalı: Türkçe Eğitimi	Bilim dalı: Türkçe Eğitimi
<p>Öğrencilere Türkçe dersleri içerisinde kuralcı bir anlayış içerisinde verilen dil bilgisi konuları, öğrenciler tarafından oldukça zor ve karmaşık olarak algılanmaktadır. Öğrencilere her gün kullandığı dil ile ilgisi kurulamamış, ezber bilgiler haline getirilmiş soyut kuralların verilmesi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Halbuki Türkçe derslerinde metin destekli olarak dil bilgisi konuları işlenirken verilen örneklerin, edebi değeri yüksek ve öğrenci düzeyine uygun metinlerden alınması ve dil bilgisi kurallarının sezdirme ve kavratma yolu ile işlenmesi bu sorunu en aza indirecektir. Yaptığımız çalışmanın amacı da Türkçe ders kitaplarında işlenen “fiil çatıları” konusu ile ilgili mevcut yanlışlıkların/ eksikliklerin, düzeltilmesine/giderilmesine katkıda bulunmaktır.</p> <p>Araştırmada öncelikle çatı konusunun akademik/bilimsel kaynaklarda ve örnek ders kitaplarında nasıl ele alındığını ilgili örneklerle birlikte tespit ederek, bir veri tabanı oluşturdum. Daha sonra bu kaynaklardaki bilgileri karşılaştırarak değerlendirdim, ilgili sonuçları tablo ve şemalar halinde gösterdim. VII. sınıf öğrenci düzeyini de dikkate alarak, konunun öğretimindeki eksiklikleri/yanlışlıkları eleştirel bir bakışla irdeledikten sonra, - özellikle Türkçe öğretmenlerine yönelik olarak- modern Türkçe Öğretim Yöntem/Teknik/Yaklaşımlarından da yararlanarak “kavram haritası”, “gösteri yöntemi”, “tümdengelim yöntemi”, “canlandırma tekniği”, vb. ışığında yeni öneriler/yaklaşımlar getirmeye çalıştım.</p> <p>Bu çerçevede; yapılan çalışma sonucunda incelenen ders kitaplarından hareketle şu bulgular elde edilmiştir:</p> <ul style="list-style-type: none">• Ders kitaplarında ve akademik/bilimsel kaynaklarda kullanılan tanımlar, terimler ve kavramlar çoğu zaman birbiriyle çelişebilmektedir.• Dil bilgisi ile ilgili konular, kavramlar, terimler öğretilirken bir bütünlük içinde hareket edilmeli, her bilgi ilintili olduğu öğelerle birlikte öğrencilere sezdirilmelidir.• Dilbilgisi konuları ile öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları arasındaki bağlantı kurulmalıdır.• Dilbilgisinde öğrenciler tarafından soyut olarak algılanan konuların öğretiminde; öncelikle konunun öğrencinin yaş düzeyi de dikkate alınarak somutlaştırılması gerekmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Fiil Çatısı, Dilbilgisi, Eğitim, Dil	

Title Of The Thesis: A Critical Approach To The “Verb Voices” Subject That Is Discussed In The Seventh Grade Turkish Books

Author: Pınar EREN

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Engin YILMAZ

Date: 10 Sept. 2004

Nu. of. pages: VI (pre text) + 92 (main body) + 35(appendices)

Department: Turkish Education

Subfield: Turkish Education

The grammar subjects taught normatively in the Turkish lessons are perceived to be very complex and difficult by the students. Giving students some abstract rules that have no connection with the real , everyday life speeches may have bad and negative results. However; while having lessons based on some texts, if the ones that are both literaturally valuable and proper to the students’ levels are chosen; thus the grammar rules will be taught by comprehension and grasp. The aim of this study is to contribute to correct/remove the present mistakes / deficiencies of the subject “The Verb Voices” taught in the Turkish books.

In this research I firstly formed a data base by determining how the “Voice” subject is used in the scientific/academic sources and in the sample student books. Then I evaluated the information in this sources by comparing and showed the related results in charts and schemes. By considering the seventh grade students’ level , I examined the mistakes and deficiencies with a critical view and I tried to create new suggestions/approaches in the light of modern Turkish teaching techniques/ methods/ approaches such as demonstration approach/conceptual map /deduction /visualisation –especially for the Turkish teachers.

In this frame; these are the results that are revealed through a research on the student books examined:

- ❖ The definitions/terms/concepts present in the students books,academic/scientific books may often be in contradiction with each other.
- ❖ While subjects/terms/concepts related with grammar are taught ;they must be in integrity;and every information should be taught with the elements that they are related with.
- ❖ The grammar subjects and the students’ interests and needs must be connected.
- ❖ While teaching subjects which are thought to be abstract by the students, firstly the subject should be concretized by considering the students’ age level.

Keywords: Verb Voices, Grammar, Education, Style.

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İstanbul'da 1.Bölge Beykoz ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı Türkçe müfredatına uygun olarak hazırlanan Talim ve Terbiye Kurulu onaylı İlk Öğretim 7. sınıflar düzeyine göre hazırlanmış ders kitaplarında (a- Fil Yay.(Salih Sarıca-Mustafa Gündüz, İstanbul/2003) b- Ders Kitapları Yay. (Erol Öz-Sevim Öz, İstanbul/2004) c- Yıldırım Yay.(Metin Gül-Muhsin Köktürk, Ankara/2006) çatı türleri olarak; "Etken Çatı, Edilgen Çatı, Geçişli Çatı, Geçişsiz Çatı" ele alınmıştır. Bu çalışmada bu dört ana çatı türünün öğretimlik gramerlerde (ders kitaplarında) ve akademik gramerlerdeki ele alınış tarzları karşılaştırılmış ve modern Türkçe öğretim yöntem ve ilkeleri ışığında İlköğretim 7.sınıf düzeyi de dikkate alınarak; konu bütün boyutlarıyla tartışılmış, çeşitli eleştiriler getirilmiş, mevcut sorunların ve karışıklıkların giderilmesi için yeni ve özgün çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Anadili olarak Türkçenin araştırılmasında ana kaynak olarak kullanılan akademik/bilimsel eserler ile bu ana kaynaklardan yararlanıp, Türkçenin öğretiminde kullanılan ve ders kitabı olarak okutulan öğretimlik gramerler arasındaki bilgi akışının yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Ders kitaplarında ve akademik/bilimsel kaynaklarda kullanılan tanımlar, terimler ve kavramlar çoğu zaman birbirleriyle çelişebilmektedir. Bilindiği gibi, Anadili öğrenimi sürecinde öğretimlik gramerlerle daha önce tanışan bireyler bu kaynakların bilgi ve yaklaşımlarını benimsemekte, ilgili yaklaşımların bir uzantısı olan, tanımlar, terimler ve kavramlar -ana dili mantığına ve çağdaş öğretim yöntemlerine aykırılık teşkil etse bile- kimi zaman yerleşik bir hâl almaktadır. Öğretimlik gramerlerle daha önce tanışan bireyler, Yüksek öğrenim düzeyinde ise çok akademik/bilimsel nitelikteki kaynaklardan yararlanmak durumunda kalmakta, bu durum ise birçok karışıklığı, sorunu beraberinde getirmektedir.

Bu araştırma ile ilköğretim düzeyindeki Türkçe ders kitaplarındaki bir konunun (çatı türleri) akademik kaynaklarda ele alınış tarzı incelenmiş ve bu konuda öğretimlik gramerlerin akademik/bilimsel kaynaklardan yeterince yararlanıp yararlanmadığı

saptanmıştır. Ayrıca modern Türkçe öğretimi bağlamında ders kitapları bir karşılaştırmaya tabi tutulmuş, mesele bütün boyutlarıyla tartışılmış, mevcut sorunların ve karışıklıkların giderilmesi için yeni ve özgün çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma ile Mikro düzeyde yapılan bu tür araştırmaların azlığı/yetersizliği dikkate alındığında, araştırmanın hem konuya ilgi duyan diğer araştırmacılar için, hem de konunun öğretimi ile sorumlu olan Türkçe Öğretmenleri için bir model oluşturacağı düşüncesindeyiz.

Çalışmanın Amacı

İlköğretim VII. sınıflar düzeyine göre hazırlanmış, 3 örnek Türkçe ders kitabında ve akademik/ bilimsel kaynaklardaki çatı ile bilgi ve yaklaşımların karşılaştırılarak bilgi yanlışlığı/eksikliği olup olmadığının tespit edilmesi ve Dil Öğretimi, Genel Öğretim İlke ve Yöntemleri ve Türkçe Öğretimi ile ilgili kaynaklardaki teorik ve uygulamalı yaklaşımlar ışığı altında; Ders kitaplarındaki verilere öğretimlik gramer açısından eleştirel bir bakışla yaklaşarak; konunun öğretiminde karşılaşılan sorunlara ve karışıklıklara yeni ve özgün öneriler getirilmesidir.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi uygulanmıştır. Nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarından birisi de dokümanlardır. Tez konusunun ve sınırlılıklarının tespit edilmesinden sonra dokümanlara ulaştım. “Fiillerde çatı” konusunun akademik/bilimsel kaynaklarda ve örnek ders kitaplarında nasıl ele alındığını örneklerle birlikte tespit ederek, bir veri tabanı oluşturdum. Bu aşamada ulaşılan dokümanların özgün olup olmadığını kontrol ettim. Daha sonra bu kaynaklardaki bilgileri karşılaştırma tekniği ile değerlendirdim, çıkan sonuçları tablo ve şemalar halinde gösterme yoluna gittim. Genel Öğretim İlke ve Yöntemleri, Dil Öğretimi ve Türkçe Öğretimi ile ilgili kaynaklardaki teorik ve uygulamalı ilkeler/yaklaşımlar ışığı altında; Ders kitaplarındaki verilere eleştirel bir bakışla yaklaşarak, konunun öğretimi ile ilgili “kavram haritası”, “gösteri yöntemi”, “tümdengelim yöntemi”, “canlandırma tekniği”, vb. ışığında yeni öneriler/yaklaşımlar getirmeye çalıştım. Araştırmanın sonunda da; adı geçen ders kitaplarındaki çatı ile ilgili

metinler, dil bilgisi öğretimi uygulamalarındaki bölümlerde geçen çatı ilişkisi ifade eden fiilleri alfabetik ve örnekli olarak sıraladım, kapsamlı bir “Örnekli Dizin” oluşturdum.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Yaptığımız çalışmada ele alınan çatı türlerinin (çatı ilişkisi kurmaya yarayan eklerin) kökeni (etimolojisi) üzerinde durulmamış, Türkçenin yapısal özellikleri gereği çatı ilişkisi kurmaya yarayan bu eklerin sadece, bağlam içerisindeki işlevleri belirlenmiş, ilgili dil öğeleri anlambilimsel ve sözdizimsel açıdan değerlendirilmiştir.

Araştırmamız:

- Çağdaş Türkiye Türkçesinde çatı kavramını ilgilendiren fiil çekimleri ile,
- Çatı ile ilgili yayınlanmış kitap, dergi, ansiklopedi, süreli yayınlardaki inceleme, araştırma ve bildiriler ile,
- Çatı ile ilgili Genel Ağ (internet) üzerinden ulaşılan çeşitli makaleler ile,
- İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış olan Türkçe Ders Kitapları, Dilbilgisi Kitapları ve Etkinlik Kitapları (Çalışma kitabı)
- Kaynak eser listemizdeki yer alanlar ve araştırmacının uyarladığı yöntemler ile sınırlıdır.

İlk Öğretim VII. sınıflar düzeyine göre hazırlanmış ders kitaplarında ele aldığımız “Etken Çatı, Edilgen Çatı, Geçişli Çatı, Geçişsiz Çatı” eski Türkçe müfredatına uygun olarak hazırlanmıştır. Yeni programda ise incelenen “Fiil Çatısı” konusu VIII. sınıf düzeyinde ders kitaplarında ele alınmıştır.

BÖLÜM 1: BAŞLICA AKADEMİK/BİLİMSEL KAYNAKLARDA BİR DİL BİLGİSİ TERİMİ VE KAVRAMI OLARAK ÇATI

1.1. Çatının Tanımı

Bu bölümde; çatının tanımı üzerinde durmanın yararlı olduğu kanısındayız. Bu sebeple Türk Dilbilgisi/Dil Bilimi ile ilgili başlıca kaynaklarda, Terim sözlüklerinde, Genel/Mesleki Ansiklopedik Kaynaklarda, Araştırma/İnceleme Yazılarında –ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı konusunun nasıl ele alındığına değineceğiz.

1.1.1. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim İle İlgili Kitap Düzeyinde Kaynaklarda Çatı

Bu bölümde; bir dilbilgisi terimi ve kavramı olan çatının daha iyi anlaşılabilmesi için, çatının tanımı üzerinde durmanın yararlı olduğu kanısındayız. Türk Dilbilgisi/Dil Bilimi ile ilgili başlıca kaynaklarda -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı konusu şöyle ele alınmıştır:

Doğan Aksan yönetiminde hazırlanan *Sözcük Türleri* adlı eserde fiil çatısı şöyle tanımlanmaktadır:

“Türkçede eklerle belirlenen eylemin, özne ve nesneyle ilişkisi açısından görev ve anlamca tamamlanmasını sağlayan biçimine çatı adını veriyoruz... Çatı, eylem kök ya da gövdelerine çatı ekleri adını verdiğimiz , -n-, -l- (edilgen) , -n-, -l-, -ş- (dönüştü), -ş- (işteş), -ir-, -tir-, -t- (ettirgen) eklerinin getirilmesiyle oluşur. Ancak eylemin, hangi çatı ekini alacağı, özne ve nesne durumlarına göre değişir”. (Aksan vd. , 1983: 219, 220)

John Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş* adlı eserinde çatı konusunda şunları söylemektedir:

‘Çatı’ (Latince vox) Romalı dilbilim uzmanlarınca ilk başta iki ayrı, ama bağıntılı anlamda kullanılmıştır: (i) ‘Ses’ anlamında (Yunanca phone teriminin çevirisinde, insan dilinin söylenişinde kullanıldığı anlamda) özellikle setsellerinin titreşimiyle çıkarılan sesler anlamında; ünlü terimi de buradan gelir (Eski Fransızca vouel yoluyla, Latince sonus vocalis (ölümle çıkarılan ses)’ ten gelir.(ii) Bir sözcüğün anlamına karşıt olarak ‘biçimi’ anlamında. Bu iki anlamdan birincisi dilbilimde ötümlü, ötümsüz ses ayırımında bugünde kullanılmaktadır. İkinci anlamda ‘ses’ çağdaş dilbilim kuramında ortadan kalkmıştır. Bunun yerine terim, yukarda (ii)’den kaynaklanan, eylemlerin etken ve edilgen ‘biçimlerine’ gönderimde bulunan üçüncü bir anlam kazanmıştır. (Lyons, 1983: 333)

Doğan Aksan'ın, *Her Yönüyle Dil* adlı eserinde fiil çatısı şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Eylemler için söz konusu olan, dizimle ve dolayla olarak anlamı ilişkili bulunan bir kavram da çatı'dır (voix, voice, Diathese). Çatıyı biz de ‘ eylemin, anlattığı iş, oluş, kılınışın özne ve nesneyle ilişkisini belirleyen bir anlam ve görev özelliği’ olarak tanımlayabiliriz. Eylemleri, böyle değişik anlam yükleriyle tümcenin öteki öğelerine bağlayan kavram, çatıdır.”(Aksan, 1998: 103)

Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır: “Eylemlerin nesne alıp almadıklarına ya da öznelerin durumuna göre çatı eklerinin eylem kök ya da gövdelerine getirilerek bir yeni eylem türetilmesine çatı denir.” (Hengirmen, 1998: 202)

Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde fiil çatısını şöyle tanımlamaktadır:

“Fiil, bir eylem (= bir iş) bildirir. İşi yapana özne; öznenin yaptığı işten etkilenen varlığa da nesne denir. Bu duruma göre, fiilin gösterdiği iş: a) ya belli bir yapıcı (özne) ister, ya da istemez; b) ya kendi hareketinden doğrudan doğruya etkilenen bir varlık (nesne) ister, ya da istemez; c) kimi kez yapıcı(özne) ile etkilenicinin (nesne) aynı varlık olduklarını kendi yapısında birleştirmek ister; ç) kimi kez de kendi hareketini birden çok yapıcının birlikte, karşılıklı ya da ortaklaşa oluşturduklarını belirtmek ister. Bir fiilin belli bir yapıcı ya da belli bir etkilenici isteyip istemediği, yapıcı ile etkileniciyi kendinde birleştirip birleştirmedeği, kendi hareketinin birden çok yapıcı tarafından meydana getirilip getirilmediği o fiilin kök ya da gövdesinden anlaşılabilir. İşte fiil kök ya da gövdelerinin gösterdikleri bu özelliklere fiil çatısı adı verilir. (Ediskun, 1999: 219)

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde fiil çatısını şöyle tanımlamaktadır: “Fiil tabanının fiil çekiminden önce aldığı bu değişik şekillerden her birine görünüş (aspect) diyoruz. Türkçede fiilin aldığı görünüşler çeşitlidir ve özel eklerle sağlanır. Fiil tabanının bu türlü çeşitlenmesine fiilin çatısı (voix) adını veririz”(Banguoğlu, 2000: 411).

Fatma Erkman – Akerson *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış* adlı eserinde fiil çatısını şöyle tanımlamaktadır:

“ Çatı (voice), geleneksel dilbilgisinde, fiilin biçim değiştirmesi olarak ele alınır. Doğru, çatı değişikliklerinden fiil de etkilenir... Türkçe tümcede, temel ilişkiler beş öge arasında kurulur. Özne eylemi gerçekleştiren ögedir, ötekilerde bu eylemden etkilenirler ya da bu eylem

çerçevesinde mutlaka hesaba katılmaları gerekir. Özne, eylemi gerçekleştirdiği için en önemli öge sayılabilir. Dil bize, eylemi gerçekleştiren ögeye (özneye) önem vermemizi söyler. Bu ögeye farklı davranır. Bu ne demektir? Eğer birisi, bir önermeyi dışa vururken, belli bir varlığı özne konumuna getirmişse, bu, o kişinin olaya bakış açısını gösterir, yani bu kişi, bir bakıma, “ben bu olayı aktarırken, belli bir varlığa önem veriyorum” demiş olur. Ama bazen, bu bakış açısında kaymalar olabilir. Konuşmacı, vurgusunu örneğin –i tümlecine kaydırmak isteyebilir. İşte, bu amacı, yani bakış açısındaki bu önem kaymalarını göstermek için, dil bize çeşitli seçenekler sunar: Tümcede ögelerin yerini değiştirme, sessel vurgular, dilbilgisel açıdan gerek olmadığı halde , “ben”, “sen” gibi adları söyleme ... gibi. Çatı değişimi de bunlardan biridir.” (Erkman-Akerson, 2000: 132, 133)

Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi* adlı eserinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Çatı: Eylemlerin nesnelere, öznelere göre olan özelliklerine çatı denir. Eylemin eki değiştikçe öznenin durumu da değişiyor. Özneyi ilgilendiren bu değişikliğe de çatı denir.”(Gencan, 2001: 366)

Ömer Demircan, *Türk Dilinde Çatı* adlı eserinde çatının tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Sözel bilgi akışına bağlı olarak, eyleme katılanlardan yapan/ etkilenen/ yaptıran ile yüklem arasındaki ilişkileri belirleyen biçimlenmeye ya da eklemlemeye çatı denir... Öznel bir gösterge olmaksızın işlemler ve işlevler karışacağından, özne- yüklem uyumu da çatı'nın bir parçası, bir ayırıcısı sayılmalıdır. Yüklem biçimine göre çatılar şöyle tanımlanabilir: Düz çatı: Yüklemle yalnızca özne uyum içeren çatı.Ettirgen: Öznel uyuma ek olarak yükleme –t/Dır eki katılan çatı.Gizil: Öznel uyuma ek olarak özneyi izlenen ya da dışlanan yükleme –(I)/n/ş eki ile bağlayan çatı.”(Demircan, 2003: 11)

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* adlı eserinde çatı kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Çatı, fiil kök veya gövdesinin, sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir. Eğer bu tanımları biraz daha açmak gerekirse, fiilin anlam değişikliği göstermeyen, ancak, cümledeki özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliğidir, diyebiliriz. Bu şekil değişikliğini sağlayan ekler, fiilin cümlede bir özneye(işi yapana) veya bir nesneye (yapılan işten etkilenene) ihtiyacı olup olmadığını, özne ile nesnenin aynı varlıkta birleşip birleşmediğini yahut da yapılan işin birden çok özne tarafından mı, yoksa birden çok özne ile

karşılıklı veya ortaklaşa olarak mı yapıldığını gösteren eklerdir. Demek oluyor ki, çatı kategorisinde, fiil kök veya gövdesindeki esas anlam sabit kalmakta; çatı eki fiille yalnızca bir gramer görevi yüklemektedir... Çatı, gramerimizin yalnız şekil bilgisi ile ilgili bir konusu da değildir. Fiildeki biçim değişikliğinin cümledeki özne ve nesneyi etkilemesi dolayısıyla ortaya çıkan değişik yapı özellikleri, cümle bilgisini ilgilendirdiği için, çatı, bu yönü ile fiilden fiil yapma eklerinden farklı olarak cümle bilgisi ile iç içe girmiş durumdadır. Çatının cümle yapısında meydana getirdiği anlam değişimleri, aynı zamanda anlam bilimini de ilgilendirdiğinden, çatı konusu bir yönü ile de anlam bilimi alanına uzanmaktadır.”(Korkmaz, 2003; 538, 541)

1.1.2. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim Terim Sözlüklerinde Çatı

Bu bölümde, Türk Dilbilgisi/Dil Bilimi Terim Sözlüklerinde -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı konusu şöyle ele alınmıştır:

Berke Vardar yönetiminde hazırlanan *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde çatı kavramı şu şekilde izah edilmektedir:

“Çatı: Öznenin eylemi yapmasına, eylemin etkisi altında kalmasına ya da belli biçimde onunla ilgili olmasına göre eylemin sunduğu durum; buna ilişkin dilbilgisi ulamı.// Çatı, özneye nesne bağıntısına ilişkin bir ulamdır. Geleneksel dilbilgisinde, yüklem, eyleme katılanlarla kurduğu bağıntıları belirtmek için iki ya da daha çok biçim bulunduğu çatıdan söz edilir. Genellikle, eylemin söz konusu çeşitli değerlerini belirtmek için özel çekim ya da çatı ekleri kullanılır. Türkçede çatılarına göre eylemler, etken, edilgen, dönüşlü, işteş, ettirgen türlerine ayrılabilir.” (Vardar vd. , 1980; 49)

Ahmet Topaloğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır: “Çatı: Öznenin yüklem belirttiği işi yapmasına, bu işin etkisi altında kalmasına veya bunlar dışında onunla belli biçimlerde ilgili olmasına göre, belirli çatı eklerinin fiil kök ve gövdelerine getirilmesiyle oluşturulan türev.” (Topaloğlu, 1989; 49)

Nurettin Koç, *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır: “Çatı: Özne ya da nesne durumlarına göre eylemin kök ve gövdesinde meydana getirilen yapı değişikliği. Türkçede beş eylem çatısı vardır: etken eylem, edilgen eylem, dönüşlü eylem, işteş eylem, ettirgen eylem.” (Koç, 1992; 62)

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır:“Çatı: Özne veya nesnenin fiilin gerçekleşmesindeki farklı durumlarını belirtmek üzere, fiil tabanına, çekimden önce fiilden fiil türeten belirli eklerin getirilmesiyle meydana gelen değişik görünüşlerdeki fiil şekli.(Korkmaz, 1992; 35)

1.1.3. Genel/Mesleki Ansiklopedik Kaynaklarda Çatı

Bu bölümde, Genel/Mesleki Ansiklopedik kaynaklarda -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı konusu şöyle ele alınmıştır:

Türk Ansiklopedisi’nde fiil çatısı şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Çatı, F. in öznelerine göre kurulur; tabana gelen ekler de çatıya göre değişir.” (TA, 1968; 307)

Meydan Larousse’ da fiil çatısı şöyle tanımlanmaktadır:

“Fiillerin özne ve nesnelere bakımından gösterdikleri özelliklere fiil çatısı denmektedir. Fiiller, özneleri bakımından etken, edilgen, dönüşlü ve işteş çatıda; nesnelere bakımından da geçişli, geçişsiz ve ettirgen çatıda olur.” (ML, 1987; 651)

Temel Britannica’ da fiil çatısı şöyle tanımlanmaktadır:

“Fiillerin özne, nesne alıp almamasına ya da öznenin eylemden etkilenmesi ya da birden fazla öznenin aynı işi karşılıklı olarak yapması esasına göre gösterdiği özelliklere çatı denilir.”(TB, 1992; 286)

1.1.4. Araştırma/İnceleme Yazılarında Çatı

Bu bölümde, Araştırma/İnceleme yazılarında -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı konusu şöyle ele alınmıştır:

Konstantin Lübimov, “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi Ve Çatı Ekleriyle Türetilen Fiiller” adlı makalesinde çatı konusunu şu şekilde değerlendirmektedir:

“Mevcut olan Türkiye Türkçesi gramer kitaplarında -ıl-, -in-, -ış-, -dır-/ -tır- eklerinin muhtelif görevleri ve aynı zamanda muhtelif kavramlar - gramer kavramları ve leksik kavramları- karıştırılır. Mesela, Türkçe sözlük “çatı” kelimesini anlatırken böyle yazıyor: “Bir fiilin geçişli, geçişsiz, ettirgen, edilgen veya dönüşlü olması veya işteşlik anlatması hali...Çatı kategorisi,

özne olan şahsın veya şeyin yüklem olan eylem ile ilgisini ve eylemin şahıs veya şey ile ilgisini gösterir. Çatı kategorisi fiillerin şekil yapma kategorisidir; bir fiilin çatı şekilleri, bu fiilin leksik anlamını değiştirmez, fakat bu fiile yeni gramer anlamlarını verir. Çatı kategorisi bir gramer kategorisi olup şahsın eylemi nasıl (kendi mi veya başkaları vasıtasıyla mi, yalnız mı veya başkaları ile beraber mi) ve kimin için (kendisi için mi veya başkaları için mi) yaptığını gösterir... Bilindiği gibi çağdaş Türkiye Türkçesinde fiilin kip, zaman, şahıs, sayı gramer kategorileri vardır. Bu gramer kategorilerine daha bir kategori yani çatı kategorisini katmak lazımdır". (Lüvimov, 1963; 150, 151, 155)

Zeynep Korkmaz "Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler" adlı makalesinde çatıyı şu şekilde tanımlamaktadır:

"Çatı, fiil kök veya gövdesinin, sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir. Bu da demektir ki, fiilin anlam değişikliği göstermeyen, ancak cümledeki özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliğidir...Çatı ekleri fiilden fiil türeten yapım eklerinden farklı olarak, yalnız şekil bilgisi değil, aynı zamanda cümle bilgisi alanına da girer. Çünkü, fiildeki biçim değişikliği cümledeki özne ve nesneyi etkilediğinden, çatı ekleri cümle bilgisi ile iç içe girmiştir. Çatının cümle yapısında meydana getirdiği anlam değişimleri aynı zamanda anlam bilimini de ilgilendirdiğinden, çatı konusu bu yönü ile de anlam bilimi alanına uzanmaktadır." (Korkmaz, 1999; 159, 160)

Bilâl Yücel, "Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları" adlı makalesinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır: " Çatı, özne ile fiilin gösterdiği iş veya oluş arasındaki bağlantıdır. Bu bağlantıda, fiilin niteliği yahut aldığı ek sebebiyle, "nesne" nin de yeri olabilmektedir... Ancak çatıyı belirlerken "şekil" değil, "işlev" esas alınmalıdır.(Yücel, 1999; 170)

Elvira A.Grunina "Fiil Çatısı Üzerine" adlı makalesinde fiil çatısını şu şekilde tanımlamaktadır:

"Fiil çatısının, fiilden fiil türetmede temel fiilin anlamına bağımlı olduğu ve gramer özünü cümlede ifade ettiği anlaşılmaktadır. Fiil çatısı tanımlanırken herkesçe kabul edilen ortak bir terim yoktur. Türkiye Türkçesinde fiil çatısı terimi oturmuş gibi geliyor. Fiil çatısı terimi şu üç noktayı içerir: a) Çatı eki fiil kökü (gövdesi) ile fiil çekim ekleri arasında yer alır, b) fiilin değişik görünümlerini ifade eder, c) Fiil çatısı fiilden fiil üretir. Türkçede çatı fiillerinin belirtilerine dil kategorisinin türü açısından bakılırsa daha çok kelime yapımı alanına ait olduğu karşımıza çıkmaktadır. Çatı ne yapım ne çekim olup aralarında bir nevi geçiş kategorisini

oluşturur.” (Grunina, 2000; 195, 197)

Egin Yılmaz, “Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu Ve Bunun Öğretimi İle İlgili Meseleler” adlı makalesinde çatı konusunu şu şekilde ele almaktadır: “Çatı kavramı sadece ve sadece fiiller için geçerlidir”. (Yılmaz, 2003; 271).

Bu bilgilerden çıkardığımız sonuç Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Çatının tanımının gösterilmesi

“Çatı” kavramını bağımsız bir bölümde incelemeyip “Şekil Bilgisi” kısmında “Yapım Ekleri Kategorisi”nde değerlendirenler	Muharrem Ergin, Tahsin Banguoğlu
Çatı kavramını eylemin özne ve nesneye göre durumu olarak değerlendirenler	Tahir Nejat Gencan, Doğan Aksan, Haydar Ediskun, Zeynep Korkmaz, Nurettin Koç, Türk Ansiklopedisi.
Çatı kavramını açıklarken fiil ile sadece öznenin bağlantısını esas alanlar	John Deny, Berke Vardar, Ahmet Topaloğlu, Bilal Yücel.
Çatı kavramını fiilin özne ve tümleçlerle kurduğu ilişki çerçevesinde değerlendirenler	Hamza Zülfikar
Asıl çatı kavramını kullananlar (Fiil ile sadece nesnenin ilişkisini esas alanlar)	Konstantin Lübimov

Kaynak : YILMAZ (2003;271)

Yukarıdaki bilgiler karşılaştırıldığında, araştırmacıların çatının tanımı, kapsamı ve türleri ile ilgili olarak tam bir uzlaşma içinde olmadıkları görülmektedir. Biçimci bir anlayış içerisinde eserler veren Muharrem Ergin, Tahsin Banguoğlu gibi araştırmacılar konuyu “Yapım Ekleri” bahsinde ele almışlar, ilgili ekleri de “Fiilden Fiil Yapım Ekleri” kapsamında değerlendirmişlerdir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu, konuyu

ilgili bağlam içerisinde düşünmüş ve meseleye sözdizimsel bir boyutta yaklaşmışlardır. Ancak bu araştırmacılar meseleyi sınırlı bir şekilde ele alıp, daha çok “Cümle Ögeleri” bağlamında incelemişlerdir. Yalnız, bu araştırmacılar da cümlenin temel ögesi olarak kabul edilen yüklemden hareketle, “çatı konusu”nu yüklem olan fiilin cümlenin ögelerinden sadece “özne” ve “nesne” ile olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Tahir Nejat Gencan, Doğan Aksan, Haydar Ediskun, Zeynep Korkmaz, Nurettin Koç, *Türk Ansiklopedisi*, cümlede yer alan yüklem görevindeki “fiilin özne ile” ve yine yüklem görevindeki “fiilin nesne ile” ilişkisi olarak değerlendirmişlerdir. Ancak, John Deny, Berke Vardar, Ahmet Topaloğlu, Bilal Yücel gibi araştırmacılar ise çatı konusunu ele alırken, yüklem görevindeki “fiilin nesne ile” ilişkisini dikkate almamış, sadece yüklem görevindeki “fiilin özne ile” olan ilişkisini ele almışlardır. Konstantin Lübimov da, yüklem görevindeki “fiilin özne ile” ilişkisini dikkate almamış, sadece yüklem görevindeki “fiilin nesne ile” olan ilişkisini ele almıştır. Hamza Zülfikar ise, çatı konusunu yüklem görevindeki “fiilin tümleçler ile” kurduğu ilişki bağlamında ele almıştır. Ancak, bu son görüş araştırmacılar arasında pek fazla kabul görmemiştir. Araştırmacılar arasında en fazla kabul gören görüş; yüklem görevindeki “fiilin özne ve nesne ile” ilişkisidir. Bütün bu görüşler karşılaştırıldığında şunları söyleyebiliriz: 1) Çatı konusu yüklem görevini üstlenen fiiller için söz konusu olan bir dilbilimsel ulamdır (gramatikal kategori). 2) Çatı konusu bağlam içinde incelenmelidir. Cümleden daha geniş, daha kapsamlı bir kavramı karşılayan bağlam (contexte) üzerinde inceleme yapmak bizi daha doğru, daha kalıcı sonuçlara götürecektir. 3) Çatı konusu değerlendirilirken sadece yüklem görevindeki fiilin özne ve nesne ile olan ilişkisi ile sınırlandırmamalıyız. Hem fiilin bağlamdaki diğer ögelerle olan ilişkilerini dikkate almalı (örneğin fiil-özne, fiil-nesne, fiil-tümleç, fiil-zarf vb.), hem de bağlam içinde yer alan diğer ögelerin birbiriyle kurduğu ilişkileri (özne-nesne, özne-tümleç, özne-zarf, nesne-tümleç, nesne-zarf vb.) incelemeliyiz. 4) Çatı konusu değerlendirilirken kullanılan terim ve kavramların uyumlu olması gerekmektedir. Örneğin; fiil (eylem)-özne ilişkisi dendiğinde, bir taraftan sözcük bilime ait bir terim/kavramı (fiil –eylem-) kullanmış oluyoruz; bir taraftan da söz dizimine (cümle bilimine) ait bir kavramı (özne, nesne, tümleç vb.) kullanmış oluyoruz. Bize göre, burada en doğru kullanım “yüklem görevindeki fiil” ibaresinin vurgulanmasıdır.

1.2. Çatı Türleri

Bu bölümde araştırmamızın sınırlılıkları çerçevesinde, başlıca akademik kaynaklarda incelenen bütün çatı türleri değil, İlköğretim 7. Sınıflara yönelik hazırlanan ders kitaplarında ele alınan çatı türlerinden sadece dördü “Etken Çatı, Edilgen Çatı, Geçişli Çatı, Geçişsiz Çatı” üzerinde durulmuştur.

1.2.1. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim İle İlgili Kitap Düzeyinde Kaynaklarda Çatı Türleri

Bu bölümde; bir dilbilgisi terimi ve kavramı olan çatının daha iyi anlaşılabilmesi için, çatı türleri üzerinde durmanın yararlı olduğu kanısındayız. Türk Dilbilgisi/Dil Bilimi ile ilgili başlıca kaynaklarda -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı türleri şöyle ele alınmıştır:

Doğan Aksan yönetiminde hazırlanan, *Sözcük Türleri* adlı eserde eylem çatısı beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar etken eylem, edilen eylem, dönüşlü eylem, işteş eylem, ettirgen eylem’dir. Nesne alışlarına göre eylemler; geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Biz araştırmamızın sınırlılığını gereği öznese göre etken eylem ve edilgen eylem; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylem üzerinde durmaktayız.

“Etken Eylem: Türkiye Türkçesinde en çok etken eylemlerin tümcede yüklem oldukları görülür. Etken eylemler, dilimizde, eylem kök ya da gövdelerinin doğrudan doğruya, kendi bilinen anlamlarıyla kullanılmalarıdır. Bunların kullanımında, eylem kök ya da gövdeleri, eyleme yeni anlam ve yeni bir görünüş katan ekler, çatı eklerini alamazlar. Bunlar bir tür yalın eylem sayılabilirler. Edilgen Eylem: Türkçede etken eylemler , -l- ve -n- çatı eklerini alarak edilgen eylemleri oluştururlar. Yüklemli edilgen eylemle yapılan tümcelerde, gerçek özneler belli değildir... Eylemler, nesne alışları yönünden geçişli ve geçişsiz olmak üzere ayrılırlar. Eylemle belirtilen devinim, olay ya da kılınışın bir nesneyi etkilemesi, onda etki sağlaması, eylemin geçişli, geçişsiz sayılmasında bir ölçü olur...Geçişli eylemlerin aldıkları nesnelere, hem belirtili, hem de belirtisiz olabilir.” (Aksan vd. , 1983: 219, 222, 226)

John Lyons *Kuramsal Dilbilime Giriş* adlı eserinde geçişli bir eylem konusunda şunları söylemektedir:

“Geçişlilik ve eşleşlilik: Geçişli bir eylem (örn. kill/öldürmek) iki-adlı bir eylemdir; adlardan biri öznele ötekisi nesneyle doldurulur: Ayşe kapıyı açtı. Kimi eylemler örneğin vermek ya da

koymak, üç adlı eylemlerdir; özneyle düz nesneyi ve dolaylı nesneyi (ya da yönle ilgili yer belirteçliğini) birleştirirler: Funda kitabı Ayşe'ye verdi (Burada kitabı düz nesne, Ayşe'ye dolaylı nesnedir) ya da Ayşe kitabı masanın üzerine koydu (Burada kitabı düz nesne, masanın üzerine ise yer belirteçliğidir.” (Lyons, 1983: 314)

Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* adlı eserinde fiil çatısını etken, edilgen, işteş, dönüşlü, ettirgen, ortak değerli olmak üzere çeşitli türlere ayırmaktadır. Biz sadece etken ve edilgen çatı üzerinde duracağız.

“Dilbilimde Dionysios Thrax'dan beri, eylemin anlattığı işe öznenin katılma biçimine göre etken (actif, active, Aktiv), edilgen (pasif, passive, passiv) ve orta (ing.middle, Alm.Medium) çatı ayırımına rastlanır. Etken çatı, öznenin eylemle kesin ilişkisinin var olduğu, öznenin belirlediği çatı türüdür; kırmış(o), sorduğumu bilemediniz(siz), Bunu Sedat düzeltmiş örneklerindeki eylemler böyledir. Edilgen çatıda özne, belirli değildir; Mevlit okundu, Tren saatleri değiştirilmiş... bitirildi örneklerinde olduğu gibi, eylemin anlattığı işi gerçekleştiren kişi yada varlık açıkça ortaya konmuş olmaz. Öteki çatı türlerinden geçişli(transitif, transitive,transitiv) adı verilen türdeki eylemler, yansıttıkları işin bir nesneyi etkilemesi ve gerektirmesi nedeniyle bu adı almışlardır: Türkçedeki kopardım,seviyorsun,uyuttu gibi çekimli eylemler , kırmak,bozmak,çağırarak gibi eylemler, böyle, bir nesneyle anlamca tamamlanabilen sözcüklerdir.Geçişsiz(intransitif, intransitive, intransitiv) eylemlerdeyse etkilenen bir nesne yoktur; eylemin yansıttığı kavram, uyudum ,üşüyorsun, yürüdü yada düşmek, şaşırarak, tükenmek örneklerindeki gibi. Yalnızca özneyle ilgili, ona yöneliktir.” (Aksan, 1998: 104)

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde fiilleri dönüşlü-dönüşsüz, aktif-pasif, meçhul, ortaklaşmalı, faktitif gibi çeşitlere ayırmaktadır. Nesne alışlarına göre eylemleri; geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Biz bunlardan konumuzla ilgili olarak dönüşlülük, pasiflik ve meçhul eki üzerinde durmaktayız:

“-n fonksiyonu kendi kendine yapma ve olma ifade eden fiiller yapmaktadır. Bu kendi kendine yapma veya olmanın iki cephesi vardır: bir kendi kendine, kendi başına yapma veya olma; bir de kendisine yapma veya olma. Yani bu ekle yapılan fiiller failin kendi kendisine yaptığı hareketi ve kendisine tesir eden, kendisi için yaptığı hareketi ifade ederler. Bu fiillerin asıl vazifeleri şüphesiz failin kendisine tesir eden, failin üzerine dönen hareketi karşılamalarıdır. Bu arada, hareket fail üzerine döndüğü için, bir kendi kendine olma veya yapma da ifade ederler. Karşıladıkları hareket o hareketi yapan veya olan nesnenin üzerine döndüğü için -n- eki ile yapılan bu fiillere dönüşlü fiiller ve-n- ekine de dönüşlülük eki (mütavaat eki) adı verilir... -n-

eki ile yapılan fiillerin bir kısmı dönüşlülük değil, pasiflik ve meçhul ifade ederler... Dönüşlülük eki -n- ile pasiflik ve meçhul eki -n- birbirine karışmakta, ancak kullanıldıkları yere dikkat edilince ne oldukları anlaşılacaktır... Asıl pasiflik ve meçhul eki -l-'dir. Fakat -l- eki vokalle veya l ile biten fiil kök ve gövdelerine getirilememekte, böyle fiillerin pasif ve meçhul şekilleri -n- ile yapılmaktadır... Meçhul fiiller fail istemeyen, çekim sırasında faili olmayan, gösterdiği hareketin kimin tarafından yapıldığı belli olmayan fiillerdir. Pasif fiiller bir maruz kalma, bir uğrama, bir olma ifade ederler... Fiil kök veya gövdelerinin karşıladığı hareketler iki çeşittir. Bunlardan bir kısmında hareketin yönü dışarıya doğrudur, tesir edeceği nesne bağlı olduğu şahsın dışındadır. Böyle hareketleri karşılayan fiillere geçişli fiiller diyoruz. Geçişli fiiller bir yapma ifade ederler... Geçişsiz fiiller bir olma ifade ederler. Fiilin gösterdiği hareket yapana yönelir, yapana tesir eder. Onun için bu fiillerde şahıs yapan değil, olandır. (Ergin, 1998: 202, 203, 282)

Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde eylemleri öznenin durumuna göre etken, edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen olmak üzere beşe ayırır. Filleri nesne alıp almamasına göre geçişli eylem ve geçişsiz eylem olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Biz sadece etken ve edilgen eylem; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylem üzerinde durmaktayız:

“Öznesi belli olan eylemlere etken eylem denir. Etken eylemler geçişli ya da geçişsiz olabilir. Etken eylemin en önemli özelliği, öznesinin belli olması ve bu öznelere eylemin belirttiği iş, oluş ve hareketi yapmasıdır. Bu nedenle öznesi belli olan eylemler etken çatılıdır... Edilgen eylem ise : -l (-il, il, ul, ül) , -n(-in, in, un, ün) Gerçek öznesi belli olmayan, çekimli eylemlere edilgen eylem denir. Edilgen eylemlerde, işin kim veya ne tarafından yapıldığı bilinmediği için bu eylemlere meçhul eylemler de denir. Edilgen eylem -l,-n çatı ekleri ile kurulur... Edilgen eylemlerde gerçek özne yerine sözde özne bulunur. Edilgen eylemin özne görevini üstlenmiş nesnesine sözde özne denir. Bu duruma göre etken eylemlerin bulunduğu cümlelerde özne işi yapandır. Edilgen eylemlerin bulunduğu cümlelerde sözde özne yapılan işten etkilenendir. Bazı edilgen cümlelerde sözde öznenin yanında gerçek özneler de bulunur. Ancak, bu durumda gerçek özne, özne sayılmaz ve tarafından, etkisiyle gibi sözcüklerle birleşerek söz öbekleri oluşturur... Geçişli Eylemler: Öznenin yaptığı iş, canlı ya da cansız başka bir varlığı etkiliyorsa bu eylemlere geçişli eylemler denir. Geçişli eylemleri kısaca nesne alan eylemlerdir, diye tanımlayabiliriz. Bir cümlede nesneyi bulmak için neyi, kimi sorularını sorarız. Geçişsiz Eylemler: Nesne almayan eylemlere geçişsiz eylemler denir. Geçişsiz eylemlerde öznenin yaptığı iş canlı ya da cansız başka şeyleri etkilemez. Başka bir deyişle öznenin yaptığı iş kendine dönüktür... Geçişsiz eylemler nesne almadıkları için neyi, kimi sorularına cevap

vermezler.” (Hengirmen, 1998: 203, 205, 206)

Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde fiil çatılarını nesne ve özne alışlarına göre şu şekilde sınıflandırmaktadır. Nesnesine göre fiiller geçişli çatılı fiil, geçişsiz çatılı fiil, oldurgan fiil ve ettirgen fiil olarak ayrılır. Öznesine göre fiiller ise etken çatılı fiil, edilgen çatılı fiil, dönüşlü çatılı fiil ve işteş çatılı fiil olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan sadece konumuzla ilgili olan bölümler üzerinde durmaktayız.

“Fiil çatılarını nesne ve özne alışlarına göre şöyle sınıflayabiliriz: Her zaman bir nesne alan fiiller, geçişli çatılı fiillerdir... Geçişli fiillerin nesnelere, ismin yalın ya da -i durumunda bulunurlar. Mastardan önce ne? ya da neyi, kimi? Sorusunu getirip sorar da bir yanıt alabilirsek o mastar, geçişli çatılıdır. Nesne almayan fiiller, geçişsiz çatılı fiiller'dir. Özne alan fiiller, etken çatılı fiiller'dir... Öznesi belli olmayan fiiller, edilgen çatılı fiiller'dir. Edilgen çatılı fiiller, etken çatılı fiillerden türetilen fiillerdir, yani dilimizde kök durumunda edilgen çatılı fiil yoktur.” (Ediskun, 1999: 220, 221)

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı eserinde fiil çatısının altı görünüşten meydana geldiğini söylemektedir. Bunlar yalın görünüş, olumsuz görünüş, edilen görünüş, dönüşlü görünüşü, karşılıklı görünüş ve ettiren görünüştür. Burada yalın görünüş etken çatılı fiil olarak kullanılmaktadır. Yalın görünüş ve edilen görünüş üzerinde durmaktayız.

“Yalın Görünüş: Fiil tabanının çatı ekleri almamış haline yalın görünüş (aspect simple) diyoruz. Bunlar tek heceli kökler veya türlü yapımlar ekleriyle isimden veya fiilden türemiş fiil tabanları olabilir... Yalın görünüşte fiiller olup biteni gerçekler, doğrular. Bu yönden olumsuz görünüş karşısında olumlu görünüş (aspect affirmatif) adını alırlar (vermemek değil, vermek) Bunun gibi yalın görünüşte fiiller –geçişli olsun, geçişsiz olsunlar- belli ve kılıcı bir kimseyi gerektirirler. Bu yönden de edilen görünüşü karşısında etkin görünüş (aspect actif) diye anılırlar(kırılmak değil kırmak). Bu son iki terim nispidir, karıştırılmamalı... Edilen Görünüşü: Söz içinde kimse olan isim fiilden etkilenme durumunda ise o fiil tabanı bir -il- eki alıp edilen görünüşüne (aspect passif) girer... Burada kimse bilinen veya bilinmeyen bir başka kimsenin aracılığı ile yalın fiilin etkisine uğramaktadır. Burada cümlede görülen kimseye gramerce kimse (sujet grammatical) deriz. Başkası kılıcı kimse ise (sujet logique) adını alır. Edilen fiillerin mantıkça kimsesi çoğu zaman bilinmediği, açıklanmak istenmediği için, ya da üslup değişikliği için söylenmez.” (Banguoğlu, 2000: 411, 412, 413)

Fatma Erkman – Akerson *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış* adlı eserinde edilgen yapıya geçiş, dönüşlü yapıya geçiş, işteş yapıya geçiş, oldurgan ve ettirgen yapıya geçişten bahsetmektedir. Ancak biz konumuzla ilgili olan edilgen yapıya geçiş üzerinde duracağız:

“ ... Özneleri iki kategoride düşünmek gerekir: Bir eylemi yerine getiren gerçek özneleri ve eylemi gerçekleştirmedikleri halde, sırf kendilerine önem verildiği için, dilbilgisel açıdan özne konumuna yükseltelen özneler. İşte, edilgen yapıdaki dilbilgisel özneler bu ikinci kategoriye girer. Aslında kapıların kendi kendilerini açmaya karar vermesi pek görülmemiştir, ama kapıları önemseyebiliriz. Etken yapıdan edilgen yapıya geçiş, bir çatı değişimidir, -i tümlecine verilen önemin dilsel açıdan kanıtlanmasıdır. Dil, bu işlemi hem yapar, hem de fiili de değiştirerek, bize bu işlemi yaptığını gösterir. İşte çatı değiştirme işlemleri, ögelere biçilen değerdeki kaymaları gösterir. Bir tümcede, önem verilen, vurgulanan öge, bir odak noktası (focus) oluşturur. Odak noktası, bizim belli bir içeriğe nereden baktığımızı, bu içeriği nasıl yorumladığımızı gösterir. Yani amaç, bir öğeye verdiğimiz değeri ortaya koymaktır. İşte çatı değişimleri, bu amaçtaki farklılaşmalara yönelik dilsel işlemlerdir.” (Erkman-Akerson, 2000: 134)

Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi* adlı eserinde öznesine göre eylemleri çatı bakımından etken eylemler, edilgen eylemler, dönüşlü eylemler ve işteş eylemler olmak üzere dörde ayırmaktadır. Nesnesine göre eylemleri geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Konumuz gereği öznesine göre etken eylem, edilgen eylemler; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylemler üzerinde durmaktayız.

“Etken Eylemler: Özneleri yapıcı olan eylemler etken çatılıdır... Edilgen Eylemler: Özneleri, yapılan işin etkisine uğrayan eylemler edilgen çatılıdır. Etken ve edilgen çatılılar şöyle ayırt edilir: Özne işi yapıyorsa eylem etkindir. Edilgen eylemlerin türeyişi: Türkçede bütün eylemler, aslında etken çatılıdır. Edilgenler, etkenlerden eklerle türemiştir... Özne bilinmiyorsa, ya da söylenmek istenmiyorsa edilgen çatılı eylemler kullanılır. Geçişli Eylemler: Öznesinin yaptığı iş başkasına geçen, yani nesne alan eylemler geçişlidir... Geçişsiz Eylemler: Öznesinin yaptığı iş başkalarına geçmeyen, yani nesne almayan eylemler geçişsizdir. Yalnız; geçişsiz eylemlerin birçoğu –nesne görevine giren- kendi eylem adlarıyla birlikte kullanılır: Geçişli ve Geçişsiz eylemler nasıl ayırt edilir? Bir eylemin geçişli olup olmadığını, nesne alıp almadığını denemek için neyi? Kimi? Sorularından biri sorulur: a) Sorulardan biri uygun düşer, yanıt bulunursa eylem geçişlidir. b) Sorular uygun düşmez, yanıt alınmazsa geçişsizdir... Neyi, kimi? Sorularına uygun düşmeyen eylemler geçişsizdir. Nesnesi belirtisiz olan geçişli eylemlerde neyi sorusu yerine ne de kullanılır.”(Gencan, 2001:361, 366,367)

Ömer Demircan *Türk Dilinde Çatı* adlı eserinde öznesine göre eylemleri etken, edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen çatı olmak üzere beşe ayırmaktadır. Nesnesine göre eylemleri geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Konumuz gereği öznesine göre etken eylem, edilgen eylemler; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylemler üzerinde durmaktayız.

“Eylemlerden nesne almayanlar geçişsiz(koş-, düş-), bir nesne alanlar ise geçişli(tuğlalar-ı diz-, yazı-yı yaz-) olarak ayrılmakta ise de geçişsiz bir eylem ettirgen eklerle geçişli yapılabildiğinden, bu ayırım Türkçede kavram düzeyinde kalır; ancak kök oluşumunda (kır-, yan-) ve türetmede (sula-, karar-) bir alt ayırıcı olarak kullanılabilir. Geçişli-geçişsiz ayırımı çatı işlemlerinde bir kısıtlayıcı değildir. Geçişsiz bir eylemde (koş-) özne yüklem öbeği dışında kalıyorsa, ona (unergative) ya da “nesnesiz-geçişsiz (tek katılanlı) yüklem”, eğer özne yüklem öbeği içinde yer alıyorsa (piş-, düş-) ona (unaccusative) “nesnel özneli (tek katılanlı) geçişsiz” yüklem denmektedir... Özneye göre yüklem ayrıca (active) “etken” , ve (passive) “edilgen” olarak ayrılıyor. Öznesi “yapan” işlevli bir yüklem “etken”, öznesi etkilenen işlevli bir yüklem ise “edilgen” sayılıyor. Ancak bu ayırım İngilizcede yalnızca “geçişli” eylemlere uygulandığından, Türkçe bakımından çarpılıyor. Edilgen bu durumda yalnızca bir kavram. Bu terim, gizil bir işlemle öznesi yapı-dışı kalmış, nesnesi ise özne konumuna geçmiş bir tümceyi ya da yüklemi anlatır.” (Demircan, 2003: 13)

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi)* adlı eserinde fiilleri özne alıp almamalarına ve öznelerinin taşıdıkları özelliklere göre etken, edilgen, meçhul(öznesiz), dönüşlü, işteş ve ettirgen olmak üzere altı çatı türüne ayırmaktadır. Geçişlilik ve geçişsizlik özelliğinin cümledeki fiil-nesne bağlantısından kaynaklanan bir özellik olduğunu ileri sürmektedir. Konumuzla ilgili olan etken ve edilgen çatı; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz fiiller üzerinde durmaktayız:

“Etken Çatı(Yalın Çatı): Dilimizde çatı eki almamış, kök ve gövde halindeki geçişli, geçişsiz bütün fiiller cümlede birer özneye ihtiyaç gösterdiğinden, bunlara etken fiiller diyoruz. Etken fiiller ile kurulan çatı da etken çatıdır. Şu halde etken çatı yüklem tarafından belirtilen işin özne tarafından doğrudan doğruya yapıldığını gösteren eksiz, yalın çatıdır... Edilgen Çatı: “ Etken fiillerden -(I)l- / -(U)l-ve -(I)n- / -(U)n- ekleri ile kurulan fiiller edilgen fiillerdir. Bu fiillerin oluşturduğu çatı da, edilgen çatıdır. Edilgen çatının asıl eki -(I)l- / -(U)l-‘dur. Ancak, bu ek ünlü ile ve -l ünsüzü ile biten fiillere gelmediği için böyle durumlarda doğacak ses uyumsuzluğunu önlemek üzere, edilgenlik eki olarak -(I)n- / -(U)n- ünsüzü kullanılır...Türkçede kök ve gövde halindeki fiiller, “geçişli fiiller” ve “geçişsiz fiiller” olmak üzere başlıca iki alt gruba ayrılır.

Anlam farklarına göre az sayıda hem geçişli hem geçişsiz olan fiiller de vardır. Geçişli fiiller, anlam yapıları açısından nesne almaya elverişli olan, nesne alabilen fiillerdir...“Yapma, etme” bildiren fiiller geçişli fiillerdir. Bunlar cümle içinde hem belirtili hem de belirtisiz nesne alabilirler. Kimi ve neyi sorularına cevap oluştururlar... Geçişsiz fiiller nesne almazlar.” (Korkmaz,2003; 542, 543, 547)

1.2.2. Türk Dil Bilgisi/Dil Bilim Terim Sözlüklerinde Çatı Türleri

Bu bölümde, Türk Dilbilgisi/Dil Bilimi Terim Sözlüklerinde -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı türleri şöyle ele alınmıştır:

Berke Vardar yönetiminde hazırlanan *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde çatılarına göre eylemleri öznesine göre, etken, edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen olmak üzere beş kısma ayırır. Nesnesine göre eylemleri geçişli ve geçişsiz olmak üzere iki kısma ayırır. Şimdi öznesine göre etken ve edilgen eylemler; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylemler üzerinde duracağız.

“Edilgen çatı: Dilbilgisinde öznenin, yapılan işin etkisi altında kaldığını belirten çatı.// Türkçede edilgen çatı, etken çatıdan -l,-n- çatı ekleriyle türetilir... Etken çatı: Dilbilgisel öznenin belirtilen işi yaptığını gösteren çatı. Geçişli: Geçişli eylemler hem belirtili, hem belirtisiz nesne alabilirler. Geçişsiz: Nesnesiz kullanılan eylem.”(Vardar vd. , 1980; 71, 78, 81, 82)

Ahmet Topaloğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde fiil çatılarını dönüşlü, edilgen, etken, ettirgen, işteş, oldurgan olarak sınıflandırmaktadır.

“Etken çatı: Öznenin, yüklem belirtiği işi doğrudan yaptığını gösteren çatı. Edilgen çatı: Öznenin, yüklem belirtiği işin etkisi altında kaldığını gösteren çatı. Türkçe’de bu çatı, etken çatıdan -(1)l- ve -(1)n- ekleriyle kurulur. Ünlü ve l ile biten fiil kök ve gövdeleri -n- ile, diğer bütün fiil kök ve gövdeleri ise -l- eki ile edilgen hale getirilir...Geçişli fiil: Nesne alan fiil. Geçişsiz fiil: Nesne almayan fiil.(Topaloğlu, 1989; 49, 63, 69, 74)

Nurettin Koç, *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde beş eylem çatısına değinmektedir. Bunlar etken eylem, edilgen eylem, dönüşlü eylem, işteş eylem ve ettirgen eylemdir. Öznesine göre Etken ve edilgen eylem; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylem üzerinde duracağız.

“Etken eylem: Öznesi belli olan eylem. Etken eylem, hiçbir yapım eki almamış, kök durumunda olan eylemdir... Edilgen çatı: Eylem kök ve gövdesine -l- (-il,-il,-ul,-ül-) , bazen de -n- (-in-

,in-,un-,ün-) eki getirilerek türetilen çatı: Edilgen çatılı tümcelerde, işi yapan varlık (özne) açık bir biçimde belirtilmez, gizlenir. Bu çatının kurduğu tümcelerde, bu yüzden, ya örtülü nesne ya da sözde özne vardır. Geçişli eylem: Nesne alabilen eylem. Eylemler, nesne alıp almadıklarına göre ikiye ayrılırlar: geçişli eylem, geçişsiz eylem... Geçişsiz eylem: Tümcede bir nesneyle birlikte kullanılmayan eylem.” (Koç, 1992; 97, 110, 118)

Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde etken çatı ve edilgen çatıyı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Etken çatı: Yüklem tarafından belirtilen işin özne tarafından doğrudan doğruya yapıldığını gösteren fiil çatısı... Edilgen çatı: geçişli ve geçişsiz fiillerden -l- ve -n- ekleri ile kurulan; ancak, fiilin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı belli olmayan, öznesi belirsiz fiil çatısı. Çatının yaygın eki -l-’dir.-n-, yalnız -l- ve ünlü ile biten fiil kök ve tabanlarına getirilir. Geçişli fiil: Söz içinde bir varlık veya nesneyi etkileyen, yani nesne isteyen fiil.

Geçişsiz fiil: Gösterdiği oluş ve kılış yapana yönelen, yani özneyi etkileyen ve nesne istemeyen fiil.” (Korkmaz, 1992; 51, 58, 64, 65)

1.2.3. Genel/Mesleki Ansiklopedik Kaynaklarda Çatı Türleri

Bu bölümde, Genel/Mesleki Ansiklopedik kaynaklarda -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı türleri şöyle ele alınmıştır:

Türk Ansiklopedisi’nde eylemler çatı bakımından dönüşlü çatı, işteşlik çatı, ettirgen çatı ve edilgen çatıdan olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Sadece edilgen çatı üzerinde durulmuştur. “Edilgen çatı: Öznenin bir işi yapmayıp o işe uğradığını veya işi yapan öznenin bilinmediğini anlatır. Eki -l- (sonu -l- olan F.lerde -n)dir. Edilgen çatı eki, dönüşlü, işteş ve ettirgen tabanlarada da gelir ve eki, bu çatılarınkinden sonra yer alır: yıka-n-ıl, bağr-ış-ıl, kaz-dır-ıl-mak .” (TA, 1968; 307)

Meydan Larousse’de fiiller, özneleri bakımından etken, edilgen, dönüşlü ve işteş çatıdan; nesnelere bakımından da geçişli, geçişsiz ve ettirgen çatıdan oluşmaktadır. Bunlardan etken ve edilgen çatı üzerinde duracağız.

“Etken: Doğrudan doğruya öznenin yaptığı eylemi anlatan (fiil), aktif: etken fiil. Esk. malum fiil. Edilgen: sıf.ve i. (etmek’ten ed-i-l-gen). Bir eyleme konu olan, öznesi belirsiz veya saklı (fiil).Esk. meçhul. Dil bil. Edilgen fiil, gerçek öznesi belirtilmeyen fiil.(Türkçede edilgen fiiller etken fiillere birtakım ekler getirilerek yapılır. Ünlü ve -l- ile bitmeyen bütün fiil kök ve

gövdelerine -I- eki getirilerek edilgenleştirilir... Geçişli: Gram. Nesne alan ve eylemin öznenen nesneye geçtiğini bildiren (fiil) Geçişsiz: Nesne ile kullanılmayan, eylemin öznedede kaldığını bildiren (fiil).” (ML,1987; 56, 57, 64)

Temel Britannica’ da fiiller özneleri bakımından etken, edilgen, dönüşlü ve işteş; nesneleri bakımından da geçişli ve geçişsiz çatıdan meydana gelmektedir. “Öznesi belli olan fiillere ‘etken’ , öznesi belli olmayan fiillere de ‘ edilgen’ fiil adı verilir... Nesne alan fiillere ‘ geçişli’ ; nesne almayan fiillere de ‘ geçişsiz’ fiil adı verilir.” (TB,1992; 286)

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi’nde fiiller özneleri bakımından etken çatı, edilgen çatı, dönüşlüleştirme ve ettirgen; nesneleri bakımından da geçişli ve geçişsiz çatıdan meydana gelmektedir. Öznesine göre etken ve edilgen çatı; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz çatı üzerinde duracağız.

“Etken çatı: Öznesi, fiilin dile getirdiği oluşa doğrudan katılan fiil biçimine denir. Edilgen Çatı: Eylemi, özneyi etkilemesi bakımından ele alan fiil biçimlerinin oluşturduğu fiik kategorilerinden birinin adı. Türkçede edilgen çatı ünlü uyumuna göre değişen (-il) ve (-n) ekleriyle belirtilir. İçinde ya da sonunda /L/ ünsüzü bulunan eylemlere [-N] eki gelir. Kimi zaman [-N] + [-IL] eklerinin birlikte kullanıldığı da görülür... Geçişli: Etken cümleler çerçevesinde fiile bağlı olarak yapılan sözdizimsel çözümlemeler tümcede fiil sınıfında toplanmış sözcüğe ilişkin birimlerin ikiye ayrılmasını getirmiştir. Nesne işlevi alan bir ad öbeğiyle tamamlanmış fiillere geçişli, hiçbir zaman nesne almayan fiillere de geçişsiz denilmiştir. Ancak, anlamsal bir yaklaşımla yönelme durumunda bir tümleçle kullanılan (dolaylı nesne) kimi fiillerin de geçişli olduğu düşünülebilir. Türkçede geçişli fiillerin bir kısmı nesne işlevi gören ve aynı kökten türeme eylem adlarıyla birlikte kullanılır. Geçişsiz: Özneye sınırlandırılmış ve nesne almayan bir oluşu belirten fiil içinde kullanılır.” (BL, Tarihsiz; 3519, 3867, 4457)

1.2.4. Araştırma/inceleme yazılarında çatı türleri:

Bu bölümde, Araştırma/İnceleme yazılarında -ilgili eserlerin yayın sırasına göre- çatı türleri şöyle ele alınmıştır:

Konstantin Lübimov “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi ve Çatı Ekleriyle Türetilen Fiiller” adlı makalesinde yedi çatı türünden bahsetmektedir. Bunlar, “asıl çatı, ortanca çatı, tutuluşlu çatı, dönüşlü çatı, karşılıklı çatı, müşterek çatı ve teşvikli çatı”dır.

Bunlardan asıl çatı terimi etken çatıyı, tutuluşlu çatı terimi ise edilgen çatıyı karşılamaktadır. Şimdi bu çatı türleri üzerinde duralım:

“Asıl çatı özne olan şahsın veya şeyin başka şahsa veya başka şeye geçen eylem yaptığını gösterir. Asıl çatıda yalnız geçişli fiiller olur, yani almak gibi iptidai geçişli fiiller teşkil etmek gibi katışık fiiller isim ve sıfatlardan türetilen temizlemek gibi müştak geçişli fiiller ve çıkmak gibi iptidai geçişsiz fiillerden teşvikli çatı ekleriyle türetilen çıkarmak gibi mükerrer geçişli fiiller. Asıl çatı eksiz olduğu halde çatılar arasına sokulmuştur, çünkü çatılar sisteminde eki olmayan şekil eki olan şekil gibi görülür... Tutuluşlu çatı özne olan şahsın veya şeyin dolaylı tümleç olan başka şahıs veya başka şey tarafından yapılan eyleme tutulduğunu gösterir. Tutuluşlu çatıda gramer kategorileri mantıki kategorilere uymaz: mantıki subjekt gramatik objekt olur, mantıki objekt gramatik subjekt olur. Tutuluşlu çatının asıl eki –ıl- ekidir fakat –ın-, -n-, -nıl- ekleri de kullanılır.” (Lübimov, 1963; 151, 152)

Prof.Dr. Hamza Zülfikar “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılması” adlı makalesinde etken, edilgen, geçişli ve geçişsiz çatı türlerine değinmektedir. Ona göre;

“Fiiller, etken (malum), edilgen (meçhul) veya geçişli (müteaddi), geçişsiz (lazım) diye sınıflandırılır. Etkenlik ve edilgenlik daha çok özneye, geçişlilik ve geçişsizlik ise nesne ile bağlantılı bir meseledir. Etken fiil, cümlede öznesi belli olan fiildir... Etken’in karşıtı olan –ın veya –ıl çatı eklerini edilgen fiilin yer aldığı cümlede ise, gerçek özne yoktur. Nesne, sözde özne adını verdiğimiz kelimedir... Geçişli fiil, cümlede nesne ile kullanılan fiildir. Geçişsiz fiile gelince, bu fiil cümlede nesne ile kullanılmayan bir şekildir.”(Zülfikar, 1995; 44)

Zeynep Korkmaz “Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler” adlı makalesinde göre fiillerin özne alıp almamalarına ve öznelerin taşıdıkları özelliklere göre etken çatı, edilgen çatı, meçhul çatı, dönüşlü çatı, işteş çatı ve ettirgen çatı olmak üzere başlıca altı çatı türünden bahsetmektedir. Bu çatı türlerinden sadece etken çatı ve edilgen çatı üzerinde durulmaktadır:

“Etken Çatı (Yalın Çatı):Çatı eki almamış, kök ve gövde halindeki geçişli geçişsiz bütün fiiller, cümlede birer özneye ihtiyaç gösterdiğinden, bunlara etken fiiller diyoruz. Dolayısıyla da bir çatı türü olarak kabul etme söz konusudur. Etken fiiller ile kurulan çatı, yüklem tarafından belirtilen işin özne tarafından doğrudan doğruya yapıldığını gösteren eksiz yalın çatıdır. Bu nedenle bu çatıya etken çatı veya yalın çatı denebilir... Edilgen Çatı: Etken fiillerden –ıl- ve –n – ekleri ile kurulan fiiller edilgen fiillerdir. Bu fiillerin oluşturduğu çatı da edilgen çatıdır. Edilgen çatı ekleri, geçişli fiilleri geçişsiz fiillere çevirir. Fiil etken çatıdaki özne ve nesneyi almaz. Bu

nedenle edilgen çatı, öznesi belli olmayan, fiilin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen veya söylenmemiş olan çatıdır... Böylece görünürdeki özneyi de “sözde özne “ olarak değil, edilgen fiilli bu yeni cümle yapısına göre, olağan (normal) özne olarak kabul etmek gerekir sanıyoruz.” (Korkmaz, 1999; 163)

Bilal Yücel, “Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları” adlı makalesinde yalın çatı, dönüşlü çatı, edilgen çatı, öznesiz(meçhul) çatı, ettirgen çatı oldurgan çatı ve işteş çatı türlerinden bahsetmektedir. Bilal Yücel, etkenlik, geçişlilik ve geçişsizlik kavramlarını çatı olarak saymamaktadır. Etken çatı terimi yerine yalın çatı terimini kullanmış ve yalın çatıyı da “ Hiçbir çatı eki almamış geçişli ve geçişsiz fiiller” olarak tanımlamıştır. Edilgen çatı “ Sözde özne, fiilin belirttiği işe uğrar” şeklinde tanımlanmıştır. Ona göre “Geçişlilik: Nesne alabilen kök veya gövde halindeki bütün fiiller, hangi çatı altında olursa olsun, geçişlidir. Geçişsizlik: Kök veya gövde oluşuna bakılmaksızın, nesne alamayan her fiil, geçişsizdir.”(Yücel, 1999; 188)

Elvira A.Grunina “Fiil Çatısı Üzerine” adlı makalesinde etken, edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen çatı türlerinden bahsetmektedir. Ancak bunlara ayrı ayrı değinmemektedir.

Engin Yılmaz, “Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu Ve Bunun Öğretimi İle İlgili Meseleler” adlı makalesinde daha çok edilgen ve dönüşlü çatı üzerinde durmuş ve şu sonuçlara varmıştır:

“Bir fiilin hem edilgenlik, hem de dönüşlülük işleviyle kullanılabilmesi fonetik mecburiyetten kaynaklanmaktadır. Bugünkü Türkiye Türkçesinde -(I)l- eki bir ünlü ile veya l ünsüzü ile biten fiil kök ve tabanlarına getirilememektedir. Bu durumdaki fiiller edilgenlik ifade etmek için – (I)n- ekini almaktadır.-(I)l- eki alan fiillerin %100’ü temel anlamları itibariyle edilgenlik ifade etmektedir.-(I)n-eki getirilen fiillerinse sadece 13’ü temel anlam itibariyle dönüşlülük bildirmektedir. Geriye kalan 87 fiil ise temel anlamı itibariyle edilgenlik bildirmektedir. Yani - (I)n- eki getirilen bir fiil temel anlamı itibariyle %87 ihtimalle edilgenlik, %13 ihtimalle dönüşlülük bildirecektir. Sadece 13 fiil temel anlamı itibariyle dönüşlülük özelliği göstermektedir. Edilgenlik işleviyle kullanılan fiillerin %97’si pasiflik, %3’ü meçhullük (öznesizlik) ifade etmektedir. Edilgen eylemin gerçek öznesi (tümcenin öznesi olarak değil)olarak cümleye giren “tarafından” ifadesi ve “+CA”eki, eğer eylemle birlikte anlam bakımından bir bütünlük oluşturuyorsa; bu eylem edilgen çatıdadır. (Yılmaz, 2001; 271, 272)

1.2.5. Genel Ağ (İnternet) Sayfalarında Çatı Türleri

Genel Ağ (İnternet) sayfalarında çatı türleri şöyle ele alınmıştır:

Kerime Üstünova “Yüklem, Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?” adlı makalesinde edilgen çatılı fiiller konusunda şunlara değinmektedir:

“ ... Türkçede edilgenlik, eylem kök ve gövdelerine genellikle {-1}/{-n} eklerinden birinin getirilmesiyle sağlanır. Oluş bildiren eylemlerin edilgen biçimleri yoktur. Birden fazla eyleyenin katılabildiği veya en az bir eyleyenin cümle dışına atılabildiği kılış bildiren eylemlerin edilgen, belirsiz biçimlerinden söz edilebilir. Edilgenlik ekinin temel işlevi, özneyi bilinmez, kestirilemez kılmak, bu eylemin kurduğu cümlelerde öznenin yüzey yapıya çıkmasına engel olmaktır. Bir başka deyişle özneyi cümle dışında bırakmaktır...Edilgen eylemler geçişsiz eylemler midir? sorusuna Kerime Üstünova “edilgen eylem, geçişsiz olmak zorunda değildir. Bir başka deyişle edilgenlik eki, geçişliliği ortadan kaldıracak bir niteliğe sahip değildir. Dolayısıyla geçişli bir eylem, edilgenlik eki alıyorsa, geçişliliği devam eder. Geçişli-edilgen eylemlerin kurduğu cümlelerde yüzey yapıda yer alan birim, nesneden başka bir şey değildir.” şeklinde cevap vermekle beraber edilgen eylemlerin kurduğu cümlelerde özne yok mudur? sorusuna ise edilgen çatıda özne, cümle dışında bırakılır.”

http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/kerime_ustunova_yuklem_yalniz_ozne.pdf,

18 Nisan 2007

Alparslan Ertürksoy “Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne” adlı yüksek lisans tezinde Türkiye Türkçesinde fiilleri özne alıp almamasına göre etken(yalın)çatı, edilgen çatı, meçhul(öznesiz)çatı, dönüşlü çatı, işteş çatı ve ettirgen çatı olmak üzere altı çatı türüne ayırmıştır. “Etken çatı(yalın çatı):Çatı eki almamış kök veya gövde halindeki fiillerle kurulan çatıya etken çatı denir. Edilgen çatı: Etken fiillerden -(I)l,-(I)n ekleriyle kurulan fiillerin oluşturduğu çatıya edilgen çatı denir.”

<http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv?OPER=MAINPAGE&PAGE=X> , 8 Kasım 2007

Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler Tablo 2 'de gösterilmiştir:

Tablo 2. Çatı türlerinin gösterilmesi.

Doğan Aksan(1998)	Etken eylem, Edilgen eylem, İşteş eylem, Dönüştü eylem, Ettirgen eylem.
Muharrem Ergin(1998)	Dönüştü fiil, Pasif fiil, Meçhul fiil, Ortaklaşmalı fiil, Faktatif fiil.
Haydar Ediskun (1998)	Etken çatılı fiil, Edilgen çatılı fiil, Dönüştü çatılı fiil, İşteş çatılı fiil.
Tahsin Banguoğlu (2000)	Yalın görünüş, Olumsuz görünüş, Edilen görünüş, Dönüştü görünüşü, karşılıklı görünüş, Ettiren görünüş.
Tahir Nejat Gencan(2001)	Etken eylemler, Edilgen eylemler, Dönüştü eylemler, İşteş eylemler.
Zeynep Korkmaz (2003)	Etken eylem, edilgen eylem, meçhul (öznesiz) eylem, Dönüştü eylem, İşteş eylem, Ettirgen eylem.

BÖLÜM 2: ÖRNEK DERS KİTAPLARINDA BİR DİL BİLGİSİ TERİMİ/ KAVRAMI OLARAK ÇATI VE ÖĞRETİMİ

2.1. Çatının Tanımı

Bu bölümde araştırmamızın sınırlılıkları çerçevesinde İlk Öğretim 7. sınıflar düzeyine göre hazırlanmış ders kitaplarında (a- Fil Yay.(Salih Sarıca-Mustafa Gündüz, İstanbul/2003) b- Ders Kitapları Yay. (Erol Öz-Sevim Öz, İstanbul/2004) c- Yıldırım Yay.(Metin Gül-Muhsin Köktürk, Ankara/2006) çatı konusunun nasıl ele alındığına değineceğiz.

- Fil Yayınevi: “Eylemlerin cümlede özne ve nesnelere göre olan özelliklerine çatı denir.” şeklinde tanımlanmıştır.
- Ders Kitapları Anonim Şirketi: “Eylemlerin bazıları nesne alır, bazıları almaz; bazıları özne alır, bazıları almaz. Eylemlerin bu özelliklerine eylemin çatı özelliği denir.” şeklinde tanımlanmıştır.
- Yıldırım Yayınları: “Fiillerin özne ve nesneyle olan ilişkilerine çatı diyoruz.” şeklinde tanımlanmıştır.

2.2. Çatı Türleri

Bu bölümde araştırmamızın sınırlılıkları çerçevesinde, İlk Öğretim 7.sınıflar düzeyine göre hazırlanmış ders kitaplarında ele alınan çatı türlerinden sadece dördü “Etken Çatı, Edilgen Çatı, Geçişli Çatı, Geçişsiz Çatı” üzerinde durulmuştur.

- Fil Yayınevi:

Mutluluğun Resmi adlı metinde çatı türleri şöyle anlatılmaktadır:

“Resim yapıldı.” Cümledeki öğelerini bulalım. Yapıldı, yüklem, temel yargıyı belirtmektedir. Yukarıdaki cümlede resim, ne sorusunun karşılığıdır. Eylemin bildirdiği işten etkilenen varlıktır. Adın yalın durumundadır. Belirtisiz nesne görevindedir.

Resim kendi kendine yapılmaz. Cümlede eylemi gerçekleştiren öge belirsizdir. Cümlede eylemi gerçekleştiren öznenin belli olmadığı eylemlere edilgen eylem denir.

Edilgen eylemlerin yüklem olduğu cümlelerde nesne, özne yerine geçer. Bu tür öznelere sözde özne denir. Eylemlerde –il, -in ekleriyle etken çatılı bir eylem, edilgen çatılı eylem durumuna getirilir.”

Başarının Geçerli Yolları adlı metinde ise şemadan hareketle çatı türleri konusuna açıklık getirilmiştir.

“ Ben bu öneriyi kabul ediyorum.”

↓ ↓ ↓

Kim neyi

Özne belirtili nesne yüklem

Verilen bu örnekten sonra öğrencilere metinden hareketle iki cümle verilerek belirtili nesneyi bulmaları istenmiştir. “Neyi, kimi sorularının karşılığı olan, başka deyişle nesne alabilen fiillere geçişli fiiller denir.

Aşağıdaki cümlelerin yüklemelerini nesne alıp almadıklarına göre inceleyin.

“ Okulumu çok seviyorum. Arkadaşımı bekliyorum. Yurdumuzu temiz tutalım.”

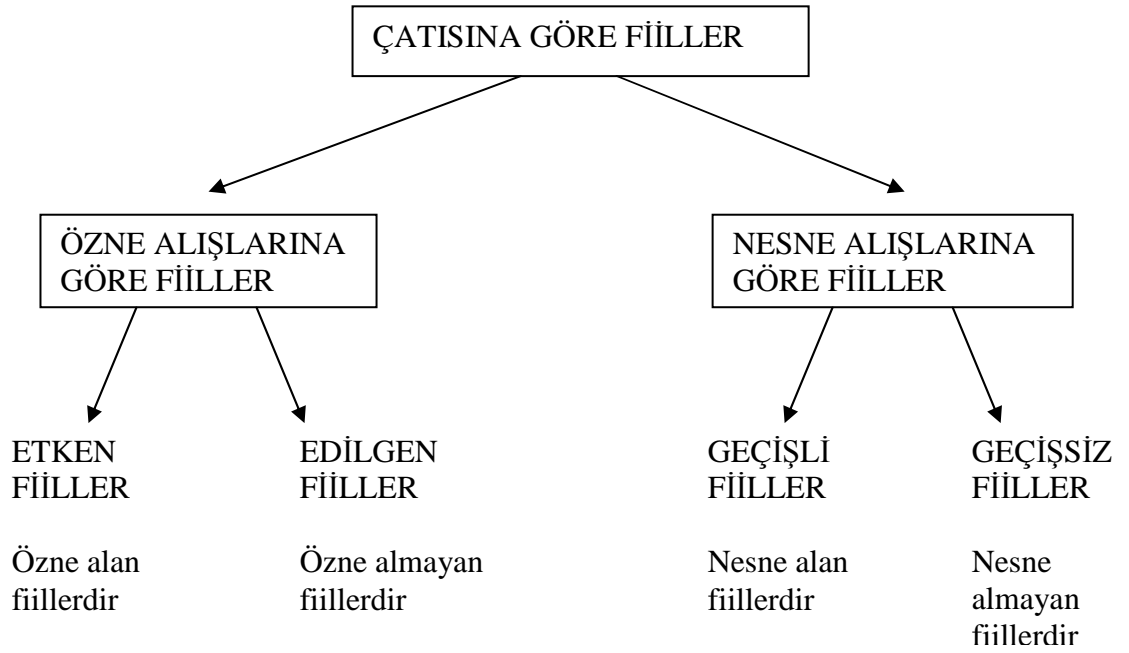
Cümlede nesne almayan fiillere geçişsiz fiil denir.

“ a)Dalmak, ötmek, uyumak, üşümek, yatmak fiilleri neyi, kimi sorularına yanıt veriyor mu? b)Fiileri cümlede kullanalım; nesne alıp almadıklarını söyleyelim. c)Bu fiiller nesnesine göre nasıl adlandırılır?”

Fiil çatılarını

Şekil 1’de topluca inceleyelim:

Şekil 1. Çatısına göre fiiller

Kaynak: (SARICA VE GÜNDÜZ, 2003; 199, 205)

“Etken, edilgen, geçişli ve geçişsiz fiillere örnekler verelim. Örnek verdiğimiz fiillerle cümleler kuralım; o fiillerin cümlede özne ve nesne alıp almadığını görelim.”

- Ders Kitapları Anonim Şirketi:

Babanın Mektubu adlı metinde çatı türleri konusunun nasıl ele alındığına bakalım:

“ Kardeşinin öğretmeni yanında, annene gerekli saygıyı göstermedin.”tümcesinin yüklemine “neyi” sorusunu sordüğümüzde eylemin bildirdiği eylemden etkilenen varlığı buluruz. Bu varlık, tümcenin nesnesidir. Neyi göstermedin? Gerekli saygıyı (tümcenin belirtili nesnesi). Belki sen de hayatında çok acı günler geçireceksin. Tümcesinin nesnesini, eyleme “ne” sorusunu sorarak buluruz. Bu sorunun yanıtı olan “çok acı günler” sözcük grubu tümcenin nesnesi (belirtisiz nesnesi) dir. Yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi göstermek, geçirmek eylemleri nesne alır. Nesne alan eylemlere geçişli eylem denir... Nesne almayan eylemlere geçişsiz eylem denir.

“Dinlenmek, ölmek” eylemlerini birer tümcede kullanınız. Tümcelerin nesnelere var mı? Neden? Bu eylemler geçişli mi geçişsiz mi?

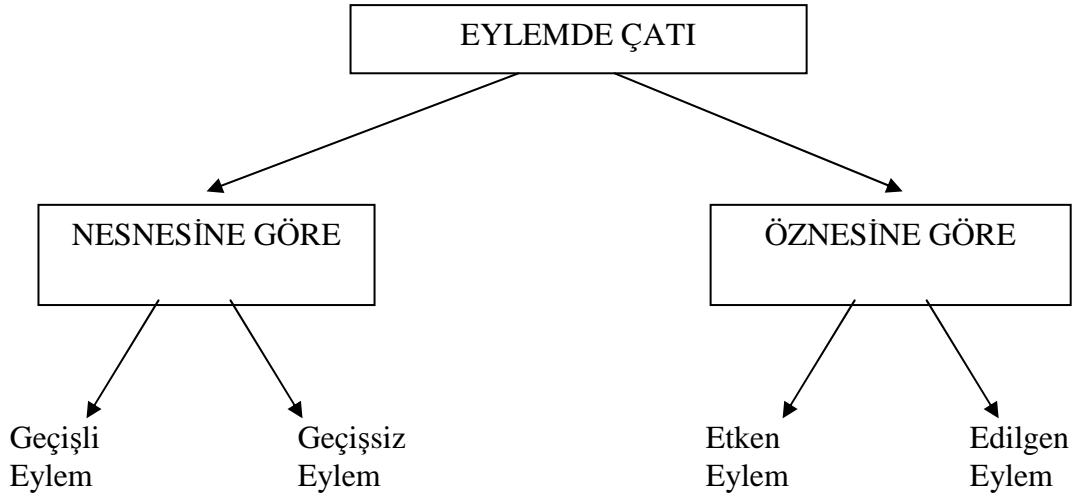
“ Ben seni severim oğlum.” tükcesinde sevmek işini yapan bendir. Ben sözcüğü tükcenin öznesidir. Sevmek eylemi özne alıyor. Özne alan eylemlere etken eylem denir. Aşağıdaki tükcenin eylemi de etkindir. Bu eylemin öznesini bulunuz.

“Vicdanının sesi, seni hep rahatsız edecektir. Mektup postaya verildi.” Tükcesinde mektubu postaya veren varlık belli değildir, tükcenin öznesi yoktur...

Verilmek, okunmak eylemleri gibi özne almayan eylemlere edilgen eylem denir.

Eylemlerin bazıları nesne alır, bazıları almaz; bazıları özne alır, bazıları almaz. Eylemlerin bu özelliklerine eylemin çatı özelliği denir. Eylemde çatı iki grupta incelenir.

Şekil 2. Eylemde Çatı

Kaynak: (ÖZ VE ÖZ, 2004; 217)

Ötleğen Kuşu adlı metinde çatı türleri konusunun nasıl işlendiğine bakalım.

“ Nihat, ötleğen kuşunu tutacaktı.” Tükcesindeki tutmak eylemi özne alır. Bu tükcede Nihat ismi öznedir. Özne alan eylemlere etken eylem denildiğini öğrenmişsiniz. Tutmak eyleminin kökünden sonra –ul (-il) ekini getirelim, eylemi bir tükçe içinde kullanalım: Ötleğen kuşu tutulacaktı. Bu tükcede tutma eylemini yapan belli değildir. Eylemin

öznesi yoktur. Böyle eylemler edilgendir. Etken eylemleri yapmak için kök ya da gövdesinden sonra –il , -(i)n eklerinden uygun biri getirilir.”

Kastamonulu İki Kardeş adlı metinde çatı türlerinin nasıl ele alındığına değinelim.

“Bazı eylemlerin özne aldığı, böyle eylemlere, öznesine göre etken eylem denildiğini öğrenmişsiniz. Aşağıdaki tümcenin eylemi etkendir.

Gelenler bu deftere adını yazdırıyorlar.

Özne dolaylı belirtili yüklem

tümleç nesne

Özne almayan eylemlere edilgen eylem denildiğini biliyorsunuz.

“Gönüllüler çağrılır.”

Yüklem

Yukarıdaki tümcede çağrılma eylemi yapan varlık belli değildir. Çağrılmak eyleminin öznesi yoktur. Ancak, çağrılan varlık bellidir: Gönüllüler. “Gönüllüler” tümcenin nesnesidir; ancak özne görevi üstlenmiştir. Edilgen çatılı eylemle kurulan tümcelerde, aslında nesne oldukları halde özne görevi üstlenen öğelere sözde özne denir.

Aşağıdaki etken eylemleri, kök ya da gövdelerinden sonra –il, -(i)n eklerinden uygun birini getirip edilgen yapınız.

“Yüzüyor, koştu, buldu.”(Öz ve Öz, 2004; 217, 226, 232)

- Yıldırım Yayınları:

Bekçi Sabri'nin Gecekondu adlı metinde çatı türleri şu şekilde açıklanmıştır.“Önce nesnesine göre fiil çatılarından söz edelim:

“Yılmaz’ın yatağını da gündüzleri divan olarak kullanıyoruz.” Cümlesinin yüklemi kullanıyoruz fiilidir. Bu fiille neyi, kimi sorularını sorduğumuzda yanıt alıyor. “ Neye kullanıyoruz? Yılmaz’ın yatağını.”Gördüğünüz gibi fiilin bildirdiği eylem başka bir varlığı etkiliyor. Başka bir deyişle, fiil nesne alıyor. Nesne alabilen böyle fiillere geçişli fiiller denir. “Babamla Yılmaz bu odada yatıyorlar.” Cümlesinin yüklemine ne, neyi,

kimi sorularını yönelttiğimizde yanıt alamıyoruz. Çünkü yatmak nesne almayan bir fiildir. Böyle fiillere de geçişsiz fiiller diyoruz. Aşağıdaki cümlelerin ögelerini bularak yüklemelerin nesnesine göre nasıl çatılı olduğunu belirtiniz.

“Yattığım yerden yıldızları seyrediyorsun. Biz sekiz odada boğuluyoruz. Karyolayı hemen deliğin altına yerleştirelim.”

Çukurova adlı metinde çatı türleri şu şekilde açıklanmıştır.

“Öznelerine göre fiil çatıları; etken, edilgen, dönüşlü ve işteş olmak üzere dörde ayrılır. Biz, bu yıl yalnızca ilk ikisi üzerinde duracağız.

“Pınarınız çağlar.” ve “Rüzgar eser”. Cümlelerinin özneleri pınarınız ve rüzgardır. Bu özneler, çağlar ve eser fiillerinin yapıcılarıdır. Başka bir deyişle, eylemleri gerçekleştirenler bellidir. Özneleri belli ve yapıcı olan böyle fiillere etken fiil denir.

“Bestekâr, Karacaoğlan’ın şiirini besteledi.” Cümlesinde besteleme işini yapan bellidir. Oysa aynı cümleyi, “ Karacaoğlan’ın şiiri bestelendi.” Biçiminde yazarsak işi kimin yaptığı belli olmaz. Eylemi yapanın belirtilmediği bu tür fiillere edilgen fiil denir. Edilgen fiillerde aslında nesne olan sözcükler özne yerine geçer. Bunlara sözde özne adı verilir. Edilgenlik ekleri -(i)l ve -(i)n’dir:

“Ayhan ekinleri biçti.” (etken)

“Ekinler biçildi. “ (edilgen)

Ünlüyle biten fiiller –n ekiyle edilgen yapılır:

“Semra, Karacaoğlan’ın Çukurova adlı şiirini okudu.” (etken)

“Karacaoğlan’ın Çukurova adlı şiirini okundu.”(edilgen)

I ünsüzüyle biten fiiller –in eki ile edilgen yapılır:

“Soruların hepsini bildi.”(etken)

“Soruların hepsi bilindi.”(edilgen)

Milli Kültür adlı metinde ise sadece “Milli kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk milletinin temel direği olarak göreceğiz.” Cümlesindeki göreceğiz fiilini çatı

yönünden inceleyiniz.” Bilgilerine yer verilmiştir.(Gül ve Köktürk, 2006; 179, 187, 249)

Tablo 3. Çatının Tanımı (Karşılaştırmalı Tablo)

Akademik Kaynaklar

“Çatı” kavramını bağımsız bir bölümde incelemeyip “Şekil Bilgisi” kısmında “Yapım Ekleri Kategorisi”nde değerlendirenler	Muharrem Ergin,Tahsin Banguoğlu
Çatı kavramını eylemin özne ve nesneye göre durumu olarak değerlendirenler	Tahir Nejat Gencan, Doğan Aksan,Haydar Ediskun, Zeynep Korkmaz, Nurettin Koç, Türk Ansiklopedisi.
Çatı kavramını açıklarken fiil ile sadece öznenin bağlantısını esas alanlar	John Deny, Berke Vardar, Ahmet Topaloğlu, Bilal Yücel.
Çatı kavramını fiilin özne ve tümleçlerle kurduğu ilişki çerçevesinde değerlendirenler	Hamza Zülfikar
Asıl çatı kavramını kullananlar (Fiil ile sadece nesnenin ilişkisini esas alanlar	Konstantin Lübimov
“Çatı” kavramını bağımsız bir bölümde incelemeyip “Şekil Bilgisi” kısmında “Yapım Ekleri Kategorisi”nde değerlendirenler	Muharrem Ergin,Tahsin Banguoğlu
Çatı kavramını eylemin özne ve nesneye göre durumu olarak değerlendirenler	Tahir Nejat Gencan, Doğan Aksan,Haydar Ediskun, Zeynep Korkmaz, Nurettin Koç, Türk Ansiklopedisi.
Çatı kavramını açıklarken fiil ile sadece öznenin bağlantısını esas alanlar	John Deny, Berke Vardar, Ahmet Topaloğlu, Bilal Yücel.
Çatı kavramını fiilin özne ve tümleçlerle kurduğu ilişki çerçevesinde değerlendirenler	Hamza Zülfikar
Asıl çatı kavramını kullananlar (Fiil ile sadece nesnenin ilişkisini esas alanlar	Konstantin Lübimov

Ders Kitapları

Çatı kavramını eylemin özne ve nesneye göre durumu olarak değerlendirenler

- Fil Yayınevi(Salih Sarıca-Mustafa Gündüz)
- Ders Kitapları Anonim Şirketi (Erol Öz- Sevim Öz)
- Yıldırım Yayınları (Metin Gül- Muhsin Köktürk)

Tablo 4. Çatı Türleri (Karşılaştırmalı Tablo)

Akademik Kaynaklar

Ders Kitapları

Doğan Aksan(1998)	Etken eylem, Edilgen eylem, İşteş eylem, Dönüştü eylem, Ettirgen eylem.	Fil Yayınevi(Salih Sarıca-Mustafa Gündüz / 2003) Etken fiiller, Edilgen fiiller, Geçişli fiiller, Geçişsiz fiiller. Ders Kitapları Anonim Şirketi (Erol Öz- Sevim Öz / 2004) Etken eylem, Edilgen eylem, Geçişli eylem, Geçişsiz eylem. Yıldırım yayınları (Metin Gül-Muhsin Köktürk / 2006) Etken fiil, Edilgen fiil, Geçişli fiil, Geçişsiz fiil.
Muharrem Ergin(1998)	Dönüştü fiil, Pasif000 fiil, Meçhul fiil, Ortaklaşmalı fiil, Faktatif fiil.	
Haydar Ediskun (1998)	Etken çatılı fiil, Edilgen çatılı fiil, Dönüştü çatılı fiil, İşteş çatılı fiil.	
Tahsin Banguoğlu (2000)	Yalın görünüş, Olumsuz görünüş, Edilen görünüş, Dönüştü görünüşü, karşılıklı görünüş, Ettiren görünüş.	
Tahir Nejat Gencan (2001)	Etken eylemler, Edilgen eylemler, Dönüştü eylemler, İşteş eylemler.	
Zeynep Korkmaz (2003)	Etken eylem, edilgen eylem, meçhul (öznesiz) eylem, Dönüştü eylem, İşteş eylem, Ettirgen eylem.	

Akademik kaynaklarda on iki çatı türü üzerinde durulmuştur. Ders kitaplarında ilköğretim VII. Sınıf düzeyi dikkate alınarak dört çatı türü üzerinde durulmuştur.

BÖLÜM 3: FİİL ÇATILARININ ÖĞRETİLMESİ

Fiil çatılarının öğretilmesi farklı eserlerde farklı şekillerde ele alınmıştır. Bunlar üzerinde durulmaktadır.

Cahit Kavcar yönetiminde hazırlanan *Türkçe Öğretimi* adlı eserde dilbilgisi öğretimi konusunda şu bilgilere yer verilmektedir. :

“Dilbilgisi, sesleri, sözcükleri, cümleleri inceler. Daha doğru, daha kusursuz düşünmemize yardımcı olur. Doğru konuşmamızda ve yazmamızda etkili olur. Bu yönleriyle dilbilgisi, herkesi, hepimizi çok yakından ilgilendiriyor. Çünkü dilimizi doğru ve düzgün kullanma konusunda sık sık yanlışlarla karşılaşırız. İşte, sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi gibi konu alanlarından oluşan dilbilgisi, dilimizin kullanımını açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durumda bize düşen görev ve sorumluluk hem Türkçenin dilbilgisini çok iyi bilmek, hem de onu çok iyi öğretmek oluyor.”(Kavcar vd., 1998: 73)

Cahit Kavcar vd. dilbilgisi öğretiminde ağırlık verilmesi gereken başlıca beceri alanları üzerinde durmaktadır. Bu beceri alanları “doğru söyleyiş”, “sözcük bilgisi”, “doğru cümle kurma”, “yazım kuralları”, “noktalama işaretleridir”. Bu beceri alanlarından sözcük bilgisi ve doğru cümle kurma ilkesi üzerinde durulmaktadır:

“Sözcük Bilgisi: Okuma- anlama çalışmalarıyla birlikte, kök, ek, tekil-çoğul, eşanlam, karşıt anlam, türetme gibi sözcük çalışmaları büyük önem taşır. Böylece çocuklar hem dilimizin temel özelliklerini kavrar, hem de sözcük dağarcıklarını zenginleştirirler. Doğru Cümle Kurma: Dilbilgisi kurallarına uygunluk, iyi ve sağlam bir cümlenin temeli demektir. Kurduğumuz bir cümlede sözcükler tam ve yerli yerinde değilse, öge eksikliği ya da ögeler arası uyumsuzluk varsa, o cümle dilbilgisi kurallarına uygun değil demektir. Yine bir cümlede yazım kurallarına uyulmamışsa, gerekli yerde noktalama işaretleri kullanılmamışsa, dilbilgisine uygunluk yoktur.”(Kavcar vd., 1998: 82)

Özcan Demirel *Türkçe Öğretimi* adlı eserinde dilbilgisi öğretimi konusunda şunları söylemektedir:

“Dilbilgisi bir dilin sesleri, sözcük türleri, bunların yapıları, cümle olarak dizilmeleri ve cümle içindeki görevleri, çekimleriyle ilgili kuralları inceleyen bir bilim dalıdır. Dillerin genel olarak nasıl oluştuğunu, evrimlerini, dil olaylarını inceleyen bilim ise, dilbilim adını alır. Her dil kendine özgü bulunduğu için, ayrı bir dilbilgisi vardır... Özcan Demirel dilbilgisi öğretimiyle

ilgili başlıca ilkelerin şunlar olduğuna değinmektedir: “Dilbilgisi kuralları sözden ve yazıdan ayrı, hazır sonuçlar olarak öğretilemez, böyle bir öğretim, dil kurallarını ezberlemeye alıştıırıp, uygulama gücü kazandırmaz. Öğretmen önce, öğreteceği sorunu saptar. Bu sorun üzerinde örnekler bulur. Örnekler konuşmalardan, okuma parçalarından, dilbilgisi dersi kitaplarından alınabilir. Bunları öğrencilerle birlikte inceletir, benzerliklere dikkat çeker. Benzerlikler, bir kural olarak öğrencilerle birlikte saptanır. Böylece öğretim, gözleme dayanan bir tümevarım yöntemi izlemiş olur. Gözlemlerle, kural çıkarmalarda öğrencilerin eski bilgilerine dayanılır, başka deyişle, bilinenden bilinmeyene gidilir... Kuralların öğretilmesinde öğrenciyi doyuracak, kuralı doğru kullanmaya yetecek derinlikte bilgi verilmeli, sorunu açıklayacak, tanıtacak zengin örnekler, değişik durumlar üzerinde çalışılmalıdır.” (Demirel, 1999: 90, 95)

Sedat Sever *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme* adlı eserinde dilbilgisi öğretimiyle ilgili şunlara değinmektedir:

“Dilbilgisi doğru düşünme, doğru konuşma ve yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. Dilbilgisi öğretimiyle, öğrenciler dilin olanaklarını, sınırlarını ve gizil gücünü ortaya çıkarırlar. Anadil öğretiminde, amaçlara anlama ve anlatma etkinlikleriyle ulaşılırken; bu etkinlikler yazım, noktalama ve dilbilgisi çalışmalarıyla beslenir, bütünleşir. Dilbilgisi öğretimindeki, “doğru söyleyiş”, “sözcük bilgisi”, “doğru cümle kurma”, “yazım” ve “noktalama” gibi beceri alanlarına yönelik çalışmaların, öğrencilerin anlama, konuşma ve yazma etkinliklerindeki başarıyı da etkilemesi beklenir. Bu nedenle, Türkçemizin yapı, kural ve olanaklarının öğrencilere uygulamalarla kavratılması ve onlarda Türkçeyi doğru kullanma duyarlığı ve bilincinin oluşturulmasında anadilin temel etkinlikleriyle bütünleşmiş bir dilbilgisi öğretimine önemli görevler düşmektedir.”(Sever, 2000: 25)

Şükrü Ünalın *Türkçe öğretimi* adlı eserinde dilbilgisi öğretimi konusunda şunları söylemektedir. : “Dil bilgisi öğretimi, sesleri, kelimeleri, cümleleri kapsar, daha doğru ve kusursuz düşünmemize yardımcı olur. Trafikte akışın kolay ve hızlı sağlanabilmesi için trafik kurallarına ihtiyaç olduğu gibi, yazılı ve sözlü anlatımda da etkili ve güzel konuşmanın en önemli unsuru dilin kurallarına göre hareket etmektir.” (Ünalın, 2001: 136)

Mukim Sağır *Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi* adlı eserinde dil bilgisi öğretimi konusunda şunları söylemektedir: “ Doğru konuşmak, doğru yazmak, doğru anlamak ancak dil bilgisi etkinlikleriyle sağlanabilir. Dil bilgisi doğru düşünme, doğru konuşma ve

yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. Dil bilgisi öğretimiyle, öğrenciler dilin olanaklarını, sınırlarını ve gizil gücünü ortaya çıkarırlar.”(Sağır, 2002: 7, 25)

Dil bilgisi konularının öğrencilere kuralcı bir yaklaşımla ezbere dayalı bir şekilde öğretilmeye çalışılması hedeflenen sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Dil bilgisi konularının öğrencilerde birer dil bilgisi kazanımı olan beceri ve alışkanlık haline gelebilmesi için kavratmaya ve sezdirmeye dayalı çok sayıda alıştırmayı yapılmalıdır. Bu itibarla uygulamalı ve etkileşimli öğretim yapılması büyük önem taşımaktadır.

Dil bilgisi konularının öğretiminde esas olan öğrenci düzeyine uygun, edebi değeri yüksek metinlerdir. Metinlerde anlatımın temelini teşkil eden birim cümlelerdir. Türkçenin anlatım gücünü, yapısını en iyi karakterize eden cümlelerin seçilerek dilbilgisi öğretiminde öğrencinin keşfetmesini sağlayıcı bir tarzda kullanılması kalıcı öğrenmeyi sağlaması bakımından gereklidir. Klasik tarzda sadece takrir(düz anlatım) yönteminden yararlanmak hem kalıcı öğrenmeyi engellemekte hem de sınıflarda etkileşimli bir ortam yaratılmadığından dolayı öğrenciler tarafından bu tür etkinlikler sıkıcı olarak değerlendirilmektedir. Öğrenci katılımının düşük seviyede olması genelde de Türkçe derslerine karşı olan ilgiyi azaltmakta ve öğrencilerin dil potansiyelini göstermelerine imkan vermemektedir.

Yukarıda sayılan eksikliklerin giderilebilmesi için öncelikle öğrencilerin dil becerilerini rahatlıkla gösterebilecekleri etkileşimli bir ortamın öğretmen tarafından hazırlanması gerektiği kanısındayız. Ayrıca öğrenciler için soyut olarak algılanan dil bilgisi konularının, dil bilgisi terim, kavram ve ilkelerinin öğretiminde öğrenmeyi hızlandıracak ve kalıcı hale getirecek, somutlaştıracak etkinlikler içinde en önemlisi olarak “gösteri yöntemi” öne çıkmaktadır. Bu bölümde özellikle Türkçe öğretmenlerine yönelik olarak önerdiğimiz çeşitli etkinliklerin uygulanmasıyla temel amacımız; etkin dil kullanımlarının öğrenciler tarafından keşif yoluyla sezilmesini ve kavranmasını sağlamak bu sayede kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır. Ayrıca öğrencinin karşılaşacağı edebi değeri yüksek metinlerle onlarda dil bilinci ve dil sevgisinin oluşmasına ve yerleşmesine katkı sağlamayı amaçlamaktayız.

Bilindiği üzere gösteri yönteminin öğrenmenin düzeyi, hızı ve kalıcılığı üzerinde olumlu etkileri vardır. Gösteri yönteminin başlıca faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Soyut olan birtakım eylemler, eylemlerle ilgili çeşitli konular yazılı ve sözlü iletişim imkanlarından daha iyi açıklanabilir.
2. Öğrencilerin derse karşı güdülenmesi daha kolay olabilir.
3. Etkileşim ortamı yaratılmasına katkı sağladığı için uygulama fırsatı vererek öğrencilerin yaparak öğrenmelerine imkan sağlamaktadır.
4. Geri bildirim imkanını verdiği için öğrencilerin konuyu ne kadar öğrenip öğrenmediğinin tespit edilmesine yardımcı olur. Bu da öğretmenin eksikleri gidermesinde yardımcı olabilir.

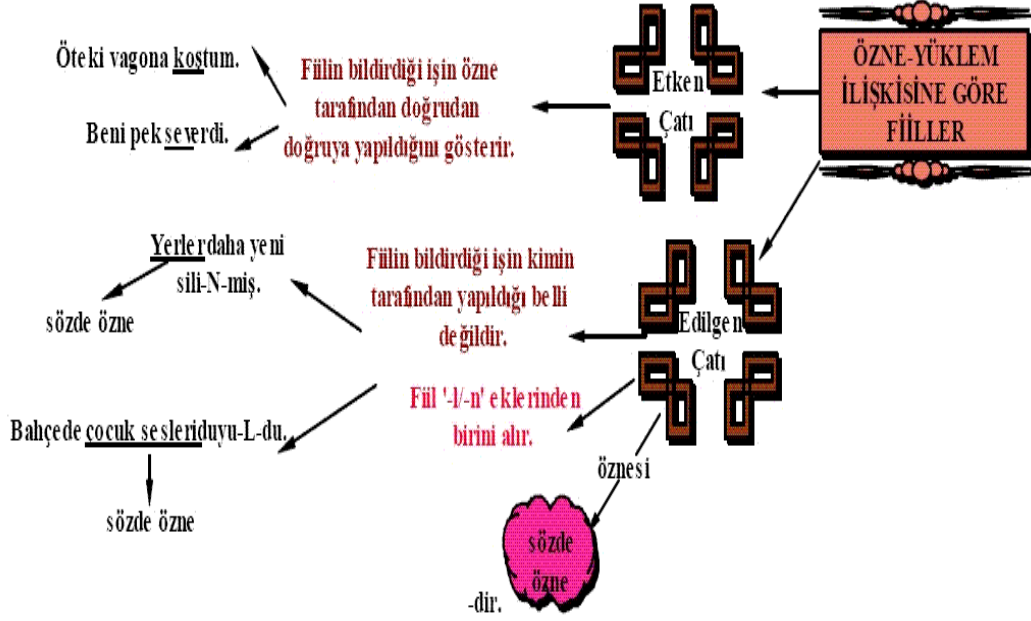
Fiil çatılarının öğretiminde, öğrenmenin görsel olarak gerçekleştirilmesi, açısından önemli bir rolü olan kavram haritalarından faydalanmak mümkündür.

Havva Yaman'ın "İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına Ve Hatırlamaya Etkisi" adlı basılmamış doktora tezinde kavram haritasının başlıca faydaları şöyle sıralanmıştır:

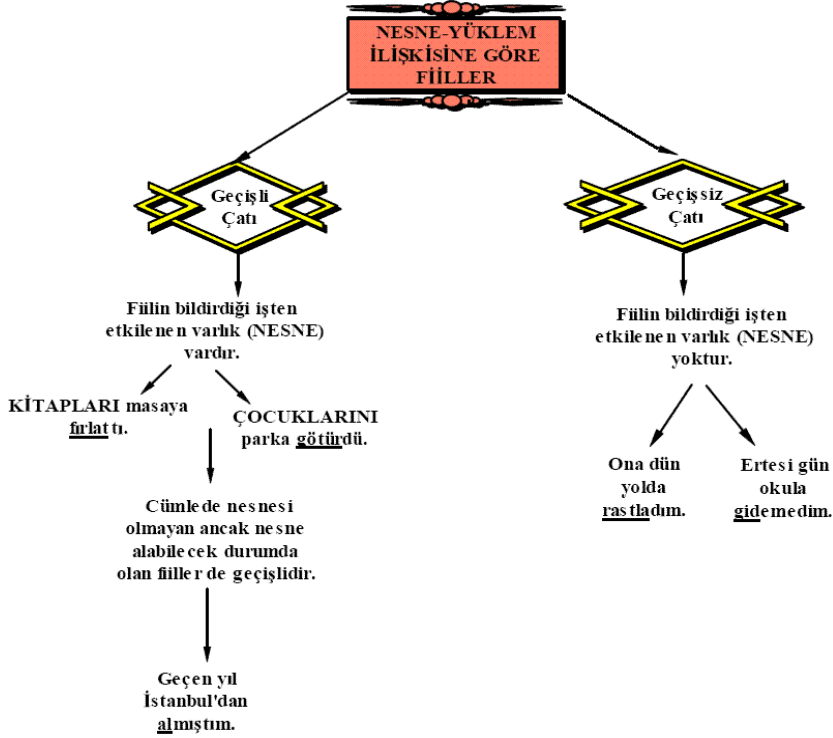
- “ 1. Kavram haritası, geleneksel yöneme göre Türkçe dil bilgisi öğretiminde başarıyı arttırmaktadır.
2. Kavram haritalarıyla yapılan Türkçe dil bilgisi öğretimi, öğrencilerdeki kavram yanlışlarını azaltmıştır.
3. Kavram haritası tekniği, öğrencilerin derse güdülenmesine ve katılımın artmasına katkı sağlamaktadır.
4. Türkçe dil bilgisi öğretiminde kavram haritası kullanımı, öğrencilerin Türkçe dersine karşı tutumunu olumlu yönde etkilemiştir.”

<http://tez2.yok.gov.tr/tezjic/tez.htm>, 30 Ocak 2008

Şekil 3. Özne ve yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilen kavram haritası

Şekil 4. Nesne ve yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilen kavram haritası

Kaynak : YAMAN (2006;114)

Havva Yaman'ın "İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına Ve Hatırlamaya Etkisi" adlı doktora tezinden alınan özne-yüklem ve nesne-yüklem ilişkisine göre fiillerle ilgili çizilmiş kavram haritasıdır. Ancak araştırmamızın sınırlılığı gereği öznesine göre etken eylem ve edilgen eylem; nesnesine göre geçişli ve geçişsiz eylem bölümleri alınmıştır.

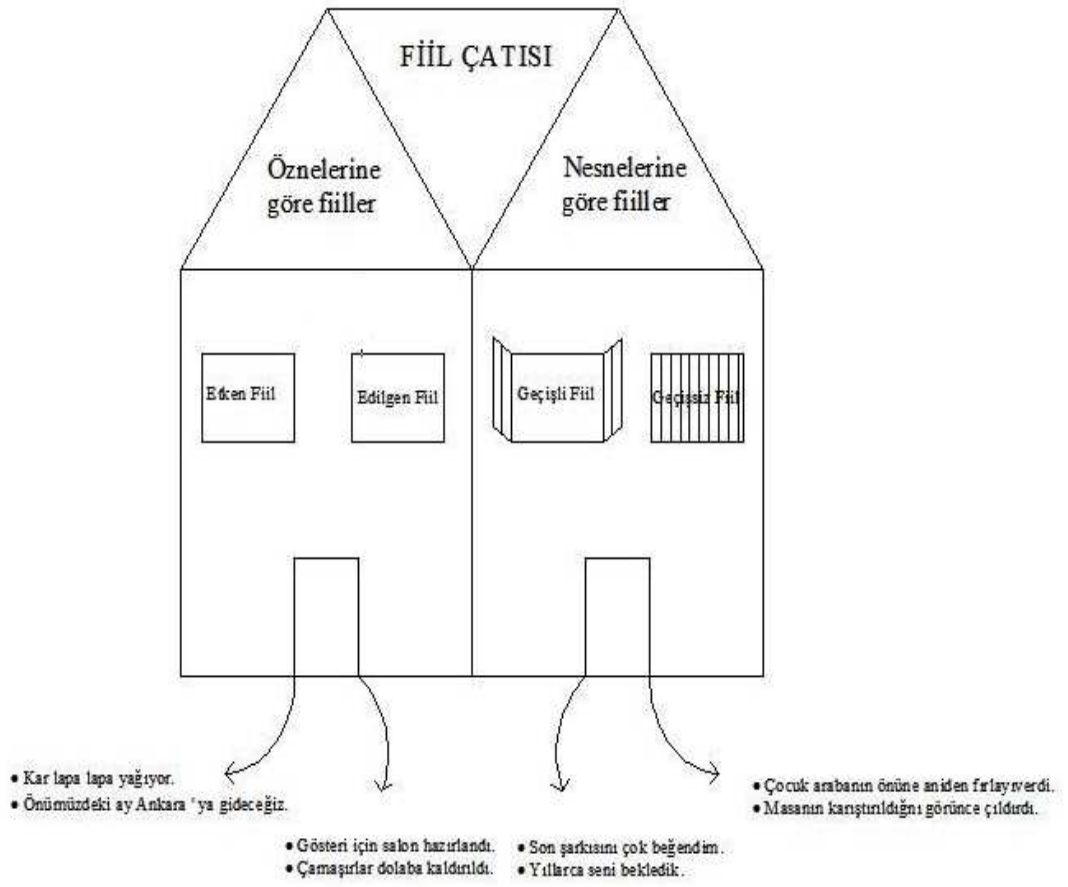
Sınıf ortamına getirilecek kavram haritaları dışında, öğrencilerin de kavram haritaları oluşturmaları istenebilir. Bu tarz çalışmalar keyifli çalışmalar olarak düşünülmektedir ve anlatılmasında güçlük çekilen konuların çocuklar tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır.

Şekil 5. Fiillerde çatı 1

Öğrenciler için soyut olarak algılanan dil bilgisi konularının, dil bilgisi terim, kavram ve ilkelerinin öğretiminde öğrenmeyi hızlandıracak ve kalıcı hale getirecek, somutlaştıracak etkinlikler içinde "gösteri yöntemi" öne çıkmaktadır. Bu şekiller de kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Şekil 6. Fiillerde çatı 2

Yeni Türkçe müfredat programında da etkinlikler yolu ile uygulamalı öğretim yoluna gidilmiştir. İlk Öğretim 7. sınıflar düzeyine göre hazırlanmış bu etkinlikler de fiil çatılarının kavratılması amacıyla yöneliktir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçenin öğretimi ile ilgili özellikle Eğitim Fakültelerinin yeniden yapılandırılması sürecinden sonra; araştırmacılar tarafından çok sayıda inceleme yapılmış, kitaplar, makaleler, bildiriler yayınlanmış, lisansüstü tez çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların nitelikçe de artma eğilimi gözlenmektedir. Ancak, özellikle dilbilgisini ilgilendiren mikro düzeydeki araştırmalar/incelemler henüz yeterli düzeye gelememiştir. Yani, dilbilgisindeki bir konunun, terimin, kavramın hangi sınıf düzeyinde ve nasıl öğretileceği ile ilgili çalışmalar istenen düzeyde değildir. Bu çerçevede, “fiillerde çatı” konusunun İlköğretim VII. Sınıfta okuyan öğrencilerin dil gelişimlerini, yaşlarını, bilgi ve beceri düzeylerini de dikkate alarak bu araştırmayı yaptık.

“ İlköğretim VII. Sınıflar Türkçe Ders Kitaplarında İşlenen Fiil Çatıları Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım” adlı araştırmamız ile şu sonuçlara ulaştık:

1. Akademik/bilimsel eserler ile bu ana kaynaklardan yararlanıp, Türkçenin öğretiminde kullanılan ve ders kitabı olarak okutulan öğretimlik gramerler arasındaki bilgi akışı ve yararlanma düzeyi yeterli düzeyde değildir. Ders kitaplarında ve akademik/bilimsel kaynaklarda kullanılan tanımlar, terimler ve kavramlar çoğu zaman birbiriyle çelişebilmektedir (bk. Karşılaştırmalı Tablolar Tablo 3 ve Tablo 4).
2. Dilin bir dizge olduğu gerçeğinden hareketle, dilbilgisi ile ilgili konular, kavramlar, terimler öğretilirken bir bütünlük içinde hareket edilmeli, her bilgi ilintili olduğu öğelerle birlikte öğrencilere sezdirilmelidir.
3. Mukim Sağır’ın da belirttiği gibi; “bilgiler somuttan soyuta, örnekten kurala, bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa doğru ilerleyen bir metotla verilerek bilgilerin yeniden keşfettirilmesi gerekir.” Bu sayede dil bilgisi dersleri kuramsal, soyut, tümüyle tanım ve kural ezberletilen bir ders olmaktan kurtarılabilir.
4. Dilbilgisi konuları ile öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları arasındaki bağlantı kurulmalıdır. Dil kazanımları davranışa ve beceriye dönüştüğü takdirde, dil öğretimi ile hedeflenen asıl amaca ulaşılmış olur.

5. Mukim Sağır'ın da belirttiği gibi; “bugün ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında dilbilgisi öğretimi -genellikle-; belirli tanımları, kuralları, sayılı ve sınırlı örneklerle yapılmaya çalışılmaktadır. Daha çok dilin kuralları öne çıkartılmakta, bu kurallar da salt “anlatım tekniği” ne dayalı olarak, öğrencileri uygulama imkanından yoksun bırakarak konuların adeta ezberletilmesi yoluna gidilmektedir.” Bu da, ana dilinin yeterli düzeyde, etkin ve kalıcı olarak öğrenilmesini engellemekte; bunun sonucunda da bilgiler beceri ve alışkanlığa dönüştürülememektedir.
6. Dilbilgisinde öğrenciler tarafından soyut olarak algılanan konuların öğretiminde; öncelikle konunun öğrencinin yaş düzeyi de dikkate alınarak somutlaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, “Gösteri Yöntemi” hem etkin bir öğretim ortamı oluşturmakta, hem görsel ve işitsel öğeler kullanıldığı için sözlü ve yazılı iletişime nazaran daha kalıcı öğrenmeyi sağlamaktadır. “Fiillerde Çatı” konusunun öğretimi ile ilgili Türkçe Öğretmenlerine yönelik olarak sunduğumuz toplam 9 (dokuz) öneri konunun öğretimine katkıda bulunduğumuzu kanımsındayız (bk. Etkinlikler).
7. “Fiillerde Çatı” konusunun öğretimi ile ilgili olarak “Kavram Haritası” yönteminin de yararlı sonuçlar verebileceği kanımsındayız. (Şekil 3- 4).

Havva Yaman'ın da belirttiği gibi; Kavram haritaları, ders içeriğine uygun eğitim materyali geliştirilmesinde, yeni bir bakış açısı kazandırır ve öğrencilerin önceki bilgilerinin ortaya çıkarılmasını sağlar. Bu yöntemin kullanılmasıyla, öğrenciler kendi öğrenmelerindeki sorumluluğu üstlenmeye, zihinsel becerilerini geliştirmeye ve yaşamları boyunca kullanacakları etkili öğrenme stratejisi kazanmaya teşvik edilir.

Kavram haritaları, bilginin öğrencilerin zihinlerinde örgütlenmesini ve geri çağrılmasını kolaylaştırmaktadır. Öğrenmeyi gözle görülür biçimde arttırarak öğretmen- öğrenci etkileşimini de teşvik etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (yönetiminde), N.Atabay, İ.Kutluk ve S.Özel (1983), *Sözcük Türleri*, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Ankara.
- AKSAN, Doğan (1998), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 2.Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, 6.Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Genel Yayın Yönetmeni: Adnan Benk, Milliyet Gazetecilik A.Ş, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş, 8.cilt, İstanbul.
- DEMİRCAN, Ömer (2003), *Türk Dilinde Çatı*, 1.Baskı, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- DEMİREL, Özcan (1999), *Türkçe Öğretimi*, 1.Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (1999), *Türk Dilbilgisi*, 6.Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem(1998), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/ Tanıtım, İstanbul.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma (2000), *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual Yayıncılık, İstanbul.
- ERTÜRKSÖY, Alparslan (2005), “Türkiye Türkçesinde Cümlede Özne” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv?OPER=MAINPAGE&PAGE=X> , 8 Kasım 2007
- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, 1.Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- GRUNİNA, Elvira A. (2000), “Fiil Çatısı Üzerine”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1997, TDK Yayınları, Ankara
- GÜL, Metin ve Muhsin Köktürk (2006), *İlköğretim 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Yıldırım Yayınları, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet (1998), *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi, Ankara.

- KAVCAR, C., F. Oğuzkan ve S.Sever (1998), *Türkçe Öğretimi*, Engin Yayınevi, Ankara.
- KOÇ, Nurettin (1992), *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkilâp Kitapevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1999), “Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten- 1996, TDK Yayınları:740, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), “Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 2001/I-II, TDK Yayınları, Ankara.
- LÜBİMOV, Konstantin (1963), “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Çatı Kategorisi ve Çatı Ekleriyle Türetilen Fiiller”,Türk Dili, Sayı: 145- 156, Cilt:13, TDK Yayınları.
- LYONS, John (1983), *Kuramsal Dilbilime Giriş*, Çev. Ahmet Kocaman, Olgaç Basımevi, TDK Yayınları, Ankara.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi (1987), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, 3- 4. cilt, İstanbul.
- ÖZ, Erol ve Sevim Öz (2004), *İlköğretim Okulları için Türkçe 7*, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul.
- SAĞIR, Mukim (2002), *Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- SARICA, Salih ve Mustafa Gündüz (2003), *İlköğretim Türkçe 7 Ders Kitabı*, Fil Yayınevi, İstanbul.
- SEVER, Sedat (2000), *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, 3.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Temel Britannica - Hürriyet (1992), Hürriyet Ofset, 6.Cilt, Ana Yayıncılık, İstanbul.

TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1.Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Türk Ansiklopedisi (1968), Başkan: Enver Esenkova, 16.Cilt, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

ÜNALAN, Şükrü, *Türkçe Öğretimi*, 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

ÜSTÜNOVA, Kerime, “Yüklem, Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?”

http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/kerime_ustunova_yuklem_yalniz_ozne.pdf ,

18 NISAN 2007

VARDAR, Berke (yönetiminde), N.Güz, E. Öztokat, M. Rıfat, O. Senemoğlu ve E.Sözer (1980), *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, TDK Yayınları, Ankara.

YAMAN, Havva(2006), “İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına Ve Hatırlamaya Etkisi”, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı, Danışman: Cemal Yıldız, <http://tez2.yok.gov.tr/tezjic/tez.htm>, 30 Ocak 2008

YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK (2005), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

YILMAZ, Engin (2003), “Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten- 2001/I-II, TDK Yayınları, Ankara.

YÜCEL, Bilâl(1999), “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları”, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara,

ZÜLFİKAR, Hamza (1995), “Özne Türleri ve Bunların Adlandırılışı”, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22- 23 Ekim 1993), TDK Yayınları, Ankara.

EKLER

Ek :1

Etken Fiiller

ağırlaş- (1)*

“Davranışları oldukça ağırlaşmıştı.” (MR, 196)

ak- (1)

“gümüş dere durmaz akar .” (ÖK, 222)

akış- (1)

“Pınarınız çağlar, akışır dağlar.” (Ç, 185)

aklına gel- (1)

“ Birkaç yıl önce çektiğin ağır hastalıkta bütün bir gece uyumadan beşiğine eğilip soluğuna dikkat eden, seni yitirmek korkusuyla titreyerek ağlayan ve hıçkırarak anneciğinin durumu aklıma geldi.” (BM, 214)

al- (4)

“ Londra’dan dönüşte, baş makinist, bu çalışkan genci yanına alır; dördüncü seferde, ikinci makinist olarak bir tüccar postasına yerleştirir.” (BGY, 202) ;

“ Gelenler, adını bu deftere yazdırıyorlar, birer kat esvap, birer çift çizme, bir kılıç ve kalkan alıyorlardı.” (KiK, 229) ;

* “Örnekli Dizin”de parantez içersinde bulunan sayılar fiillerin ders kitaplarındaki kullanılma sıklığını belirtir. Buna göre; de-(12), ol-(11), bak-(10), gel-(8), bul-(8), söyle-(7), gör-(6), iste-(6), düşün-(6), yap-(6), yürü-(5), tut-(4), anlat-(4), ver-(4), al-(4) fiilleri diğer fiillere oranla daha fazla kullanılmıştır. İlk Öğretim 7.sınıflar düzeyine göre hazırlanmış ders kitaplarında etken fiilleri örneklendiren cümlelere edilgen fiilleri yansıtan cümlelere oranla daha çok yer verilmiştir.

“dağ başını duman almış,” (ÖK, 222) ;

“ Sümerbanktan almıştım, üç -dört yıl oluyor.” (BSG, 175)

aldır- (1)

“Aldırma şekerim, aldırma.” (BSG, 176)

alış- (1)

“ Bu sefer ürkmedim; alışmıştım artık.” (ÖK, 223)

an- (1)

“ Yaşam savaşı vererek büyüyüp güçlendikten sonra bile onu anacak, sesini duymak ve zavallı güçsüz bir çocuk gibi, onun kolları arasına sığınmak isteğiyle tutuşacaksın.” (BM, 215)

anımsa- (1)

“ Toplandığımız yer, Kordon boyu muydu, Konak Meydanı mıydı, şimdi anımsayamıyorum.” (MR, 196)

anla- (1)

“ Resim yapanların çoğu, güzel sözler söyleyerek başlarından savmak istiyorlardı; bunu anlıyordu ama yine de vazgeçmeyecekti.” (MR, 195)

anlat- (4)

“ Kalabalıkların o günkü coşkusunu şimdi size anlatamam.” (MR, 196) ;

“ Size de anlatayım:” (BGY, 201) ;

“ Hamam sahibine işi anlatır, böyle bir iddiaya giriştiğini söyler; hamam sahibinden, bir ay içinde parası ödenmek üzere bir mayo, bir kutu boya, iki fırça alıvermesini rica eder.” (BGY, 202) ;

“ Böylece kendisini en iyi gösterebileceği bir işe kavuşan genç, tam bir yıl sonunda beş yüz dolar biriktirmeyi başarır; arkadaşlarını bulur; olup bitenleri anlatır; onlardan üç yüz dolar alırken , “ keşke sizinle daha fazlasına bahse girişseydim!” der. (BGY, 202)

ara- (1)

“Buyurun hanımefendi, birini mi arıyorsunuz?” (MR, 196)

at- (2)

“ New York’tan, büyük bir vapura kendini atar.” (BGY, 202) ;

“Kim bilir yüreciği nasıl küt küt atıyordu.” (ÖK, 223)

atıl- (1)

“ İşte kendine güvenen bir insan ki kimseye yüzüsu dökmeden hayata çırılçıplak atılıyor, para kazanıyor.” (BGY, 202)

atla- (1)

“Derenin oyduğu bir yarı atladım.” (ÖK, 223)

ayır- (1)

“Tılsımlı bir güzellik görmüşçesine başını iki yana çeviriyor, ama gözlerini benden ayıramıyordu.” (ÖK, 223)

bağır- (1)

“Aferin Deli Bayram, sınavı kazandın! Diye bağırmıştı.” (KiK, 230)

bağlı kıl- (1)

“ İşte irade gücü ki şansı kendine bağlı kılıyor.” (BGY, 202)

bak- (10)

“Ay şu perdenin desenine bak!” (BSG, 175) ;

“Mutfağa bak mutfağa !” (BSG, 176) ;

“ Bak bak Tahsin, ocağın üstünde bile tertemiz el işleri.”(BSG,176) ;

“Nasılın bakalım?” (BSG, 174) ;

“Eee, hadi bakalım Sabriciğim, bize yeni evini gezdir!” (BSG, 175) ;

“Karac’oğlan size bakar, sevinir,” (Ç, 185) ;

“ Söyle yahu! Söyle bakayım, Tahsin de !” (BSG, 175) ;

“Dur bakayım, yoksa şu perdeli yerde mi?” (BSG, 175) ;

“Bakın ne kadar yumuşak.”(BSG, 175) ;

“ Bakınız, söyleyeyim.” (BGY, 202)

bakış- (1)

“Sümbül, niçin yaşlı bakışır dağlar?” (Ç, 185)

başar- (2)

“ Bir ay sonra hem borcunu öder hem de sırtına bir gömlek, ayağına bir pantolon, bir çift iskarpin almayı başarır.” (BGY, 202) ;

“ Böylece kendisini en iyi gösterebileceği bir işe kavuşan genç, tam bir yıl sonunda beş yüz dolar biriktirmeyi başarır; arkadaşlarını bulur; olup bitenleri anlatır; onlardan üç yüz dolar alırken , “ keşke sizinle daha fazlasına bahse girişseydim!” der. (BGY, 202)

başla- (2)

“Yaşlı kadın oturduktan sonra dinginleşti, çevresine bakındı ve sakın sakın konuşmaya başladı.” (MR, 196) ;

“ Hemen o gün hamama girip çıkanların kunduralarını boyamaya başlar.” (BGY, 202)

bat- (1)

“ Ayaklarıma dikenler batıyor; ellerimin içi, yanan bir acıyla kavruluyordu.” (ÖK, 223)

beğen- (1)

“Güzel yüzü, mert bakışlı, serbest tavırlı bu iki gürbüz kardeşi beğenmiş.” (KiK, 229)

bekle- (1)

“ Çok beklemedik, Gazi Paşa yanındakilerle birlikte göründü.” (MR, 196)

bırakıp git- (1)

“ Üç arkadaş, elbiselerini bir paket yaparak, orada onu bırakıp giderler.” (BGY, 202)

bil- (2)

“Sen daha iyi bilirsin ya Nezahat, bizde bu genişlikte oda yok.”(BSG,176) ;

“Aman şekerim bilmez miyim?” (BSG, 175)

bitir- (1)

“Artık işlerini kısa sürede bitiremiyordu.” (MR, 196)

boğul- (1)

“Biz sekiz odada boğuluyoruz...”(BSG, 176)

boya- (1)

“ O kadar güzel, o kadar ustaca boyar ki yalnız müşteriler değil, bütün hamamda çalışanlar, potinlerini, iskarpinlerini ona boyatırlar.” (BGY, 202)

bul- (8)

“Aradığını bulacaktı sonunda; resim sergilerini bu yüzden kaçırmak istemiyordu.”

(MR, 195);

“ Öyle mutluydum, öyle mutluydum ki bu mutluluğu anlatacak sözcükleri hiçbir zaman bulamadım.” (MR, 196) ;

“Annemi üzersen, yaşamında mutluluk bulamazsın.” (BM, 215) ;

“Bu yüzden, toparlanıp sokağa çıkması öğleden sonrayı buldu...”(MR, 196) ;

“O kararlılıkla sergi salonunu buldu.” (MR, 196) ;

“ Sonunda onları buldu: Bir masanın çevresinde topluca oturmuş, konuşuyorlardı.” (MR, 196) ;

“ Böylece kendisini en iyi gösterebileceği bir işe kavuşan genç, tam bir yıl sonunda beş yüz dolar biriktirmeyi başarır; arkadaşlarını bulur; olup bitenleri anlatır; onlardan üç yüz dolar alırken , “ keşke sizinle daha fazlasına bahse girişseydim!” der. (BGY, 202) ;

“Sen, şehre kılıçla girerken kahraman düşmanın dirisini değil, ölüsünü bulursun.”

(KiK, 230)

bulun- (1)

“Bu konuda, 1921’ de Ankara’ da yapılan bir eğitim toplantısında şu açıklamada bulunmuştu.” (MK, 247)

burkul- (1)

“ Annenin üzüntü ile kaplı, iyi ve tatlı yüzünü her anımsayıpta yüreğin acıyla burkulacaktır.” (BM, 215)

buyur- (1)

“Buyurun hanımefendi, birini mi arıyorsunuz?” (MR, 196)

büyülen- (1)

“ Onu görür görmez sevmiş, ona vurulmuşum; ışıltısı insanın ta yüreğine işleyen mavi bakışıyla büyülenmişim.” (MR, 196)

çağla- (1)

“Pınarınız çağlar, akışır dağlar.” (Ç, 185)

çalış- (1)

“ Düşlerime kadar giren o güzel sesli kuşu bulmaya çalışacaktım.” (ÖK, 222)

çek- (1)

“ Ondan sonra yaşadığım uzun yıllar boyunca, böyle bir görüntünün hep özlemimi çektim.” (MR, 197)

çevir- (2)

“Tılsımlı bir güzellik görmüşçesine başını iki yana çeviriyor, ama gözlerini benden ayıramıyordu.” (ÖK, 223) ;

“ İri günebakan çiçekleri de altın bakışlı yüzlerini, sanki büyü, içten bir sezikle gün ışıklarına doğru çevirmişti.” (ÖK, 223)

çık- (2)

“Paşa, bu iki küçük askerini padişahın huzuruna çıkardı.” (KiK, 230) ;

“ Böyle sokağa çıksa, polis tutuklar.” (BGY, 202)

çık- (1)

“Bu başarıda, Atatürk’ün “ Milli kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkaracağız.” hedefini göstermesi etkin olmuştur.” (MK, 247)

de- (12)

“Ramazan! dedi. (KiK, 230) ;

“Ama Nihat, dedim; ötleğen kuşu görseydin, onu tutardın...”(ÖK, 223) ;

“Bizde padişahlık, hak ve adalet demektir.” (KiK, 230) ;

“Bunları benim koluma yazın, demişti.” (KiK, 229) ;

“İstanbul’a girdiğimizde bakalım nasıl yağma edeceksin! demişti.” (KiK, 230) ;

“Ey ulu Tanrı’ m! demişti.” (KiK, 230) ;

“ Notere onaylatın, bana da getirin, imza edeyim, der.” (BGY, 202) ;

“ Böylece kendisini en iyi gösterebileceği bir işe kavuşan genç, tam bir yıl sonunda beş yüz dolar biriktirmeyi başarır; arkadaşlarını bulur; olup bitenleri anlatır; onlardan üç yüz dolar alırken , “ keşke sizinle daha fazlasına bahse girişseydim!” der. (BGY, 202) ;

“Ne dersin Sabriciğim, bir de bir örnek elbise diktirdik mi...”(BSG, 176) ;

“Sanki , “Ne iyi, ne iyi .” diyordu; “Elinde ne sapan ne de tüfek olan biriyle karşılaştım.” (ÖK, 223) ;

Eee, hani yok diyordunuz ?” (BSG, 176) ;

“Ne diyorsunuz ?” (BSG, 175)

değ- (1)

“Öyle ki elimi uzatsam degeceğim!..” (ÖK, 223)

devin- (1)

“Kımıldanır, hep dertlerim devinir,” (Ç, 185)

dikkatini çek- (1)

“ Kömürü ustaca ocağa atması yüzünde, kısa sürede baş ateşçinin dikkatini çeker.”

(BGY, 202)

dilen- (1)

“ Senin için dilenir, seni ölümden kurtarmak için kendini ölüme atar.” (BM, 214)

dinginleş- (1)

“Yaşlı kadın oturduktan sonra dinginleşti, çevresine bakındı ve sakın sakın konuşmaya başladı.” (MR, 196)

dinle- (1)

“ Bundan on yıl önce bir kitapta mı okudum yoksa bir dostumdan mı dinledim?”

(BGY, 201)

doğ- (1)

“Güneş ufuktan şimdi doğar,” (ÖK, 222)

donan- (1)

“Ağacınız yapraklarla donanır,” (Ç, 185)

dön- (1)

“Sultan Mehmet, sonra Deli Ramazan’ a döndü.” (KiK, 230)

dur- (1)

“Eee, ne duruyoruz?” (BSG, 176)

durakla- (1)

“Boyu boyumdan az uzun, koyu yeşil yapraklı bir defne ağacının yanında durakladım.”
(ÖK, 223)

duy- (2)

“O zaman ona çektirdiğin acıları da yüreğinde duyacaksın.” (BM, 215) ;

“Birden, yakınlarımdan ok gibi gelip geçen bir hışırtı duydum.” (ÖK, 223)

duyur- (1)

“Acılar, tabiatın varlığını daha çok duyuruyordu.” (ÖK, 223)

düş- (1)

“Ne yapalım, bize orası düştü.” (BSG, 175)

düşün- (6)

“Düşün...”(BSG,176) ;

“Çoktandır duymadığı dupduru bir sevinç geldi, yerleşti yüreğine: “ Sonunda olacak, düşlerim gerçek olacak !” diye düşündü.” (MR, 195) ;

“ Bu teklif karşısında ötekiler biraz düşündüler.” (BGY, 202) ;

“ Genç, bir süre düşünür.” (BGY, 202) ;

“O zaman bir şey düşünürsünüz canım.” (BSG, 176) ;

“ Yahu Sabri, sen bu damı bütünüyle örtmeyi mi düşünüyorsun?” (BSG, 176)

elden geçir- (1)

“ Yağlanması, temizlenmesi gereken boruları, vidaları elden geçirir.” (BGY, 202)

es- (1)

“Rüzgar eser, dallarınız atışır.” (Ç, 185)

etkin ol- (1)

“Bu başarıda, Atatürk’ün “ Milli kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkaracağız.” hedefini göstermesi etkin olmuştur.” (MK, 247)

fırıl- (2)

“ Tam önümüzden geçerken, birdenbire fırladım, koştum, büyük önderimizin ayaklarına sarıldım.” (MR, 196) ;

“Bu cevap üzerine Sultan Mehmet fırlamış ve çocuğu bütün kuvvetiyle bağrına basarak” (KiK, 230)

geçir- (1)

“ Belki sen de hayatında çok acı günler geçireceksin.” (BM, 214)

gel- (8)

“Ben, böyle bakınır dururken bir serçe geldi, bana en yakın dala konuverdi.” (ÖK, 223);

“Çoktandır duymadığı dupduru bir sevinç geldi, yerleşti yüreğine: “ Sonunda olacak, düşlerim gerçek olacak !” diye düşündü.” (MR, 195) ;

“ Bunu duyan yaşlı kadın, uykudan uyanırcasına canlandı, daha güvenli adımlarla yürüdü, yanlarına geldi.” (MR, 196) ;

“Benim aklıma bir şey geldi.” (BGY, 202) ;

“Sizden bir ricaya geldim.” (MR, 196) ;

“Kastamonu’nun köylerinden olan bu iki çocuk da köylerinden kalkmış, haftalarca yol yürümüş, çarıkları parçalanmış, üstleri başları dökülmüş, Edirne’ye gelmişlerdi.”

(KiK, 229);

“Bir gün Sultan Mehmet, İshak Paşanın kıt’ alarını teftişe gelmişti.” (KiK, 230) ;

“Yeşil otların tatlı tatlı ürperdiği, birbirleriyle oynadığı yere, ormanın yakınlarına gelmişim.” (ÖK,223)

geri çevir- (1)

“Ressamlardan hiç değilse biri, onun isteğini geri çevirmeyebilirdi.” (MR, 196)

getir- (2)

“ Ressamlardan biri kalktı, bir sandalye getirdi.” (MR, 196) ;

“ Notere onaylatın, bana da getirin, imza edeyim, der.” (BGY, 202)

gir- (1)

“Kıradan kurtulalım diye hemen girdik, yoksa ...”(BSG, 176)

giriş- (1)

“ Böylece kendisini en iyi gösterebileceği bir işe kavuşan genç, tam bir yıl sonunda beş yüz dolar biriktirmeyi başarır; arkadaşlarını bulur; olup bitenleri anlatır; onlardan üç yüz dolar alırken , “ keşke sizinle daha fazlasına bahse girişseydim!” der. (BGY, 202)

git- (3)

“ Bir deniz yolları şirketine gider.” (BGY, 202) ;

“ Bir dakika boş durmayan genç, zaman buldukça makine dairesine gider.”

(BGY, 202) ;

“Galiba Kolombiya Üniversitesinin makine Mühendisliği şubesini henüz bitirmiş dört arkadaş, yıkanmak üzere şehrin hamamlarından birine giderler.” (BGY, 202)

göm- (1)

“O anne ki seni bir saatlik acıdan kurtarmak için bir yıllık mutluluğunu gömer.”
(BM,214)

gönen- (1)

“Hep çiçekler bağrınızda gönenir” (Ç, 185)

gör- (6)

“Görelim. Yatak odanızı da görelim.” (BSG, 176) ;

“ Önce sergilenen resimleri gördü.” (MR, 196) ;

“Onun geldiğini genç bir sanatçı gördü.” (MR, 196) ;

“Göreyim seni.” (KiK, 230) ;

“Ama Nihat, dedim; ötleğen kuşu görseydin, onu tutardın...”(ÖK, 223) ;

“Bak Nezahat, görüyor musun şekerim? (BSG, 175) ;

göster- (2)

“Askerlerimin içindeki çocuklar bile böyle düşünüyorlarsa, sen bana peygamberimizin müjdelediği büyük günü göstereceksin!” (KiK, 230) ;

“ Kardeşinin öğretmeni yanında, annene karşı gerekli saygıyı göstermedin.”

(BM, 214)

gövün- (1)

“Sevinirken kalbi yanar, gövünür,”(Ç, 185)

gözetle- (1)

“Diyebilirim ki, ben onu değil, o beni gözetliyordu.” (ÖK, 223)

güven- (1)

“ İnsan, hayatta yalnız kendisine güvenmelidir; başkasından yardım beleyenler, zaferden umundu kesmelidirler.” (BGY, 202)

güven ver- (1)

“Kuşun korkmaması, bana güven verdi.” (ÖK, 223)

güzelleş- (1)

“ Nereye baksam, orası bir kat daha güzelleşiyor, renkleniyor, ışıklanıyordu.” (ÖK, 223)

hatırından çıkar- (1)

“Şunu hiçbir zaman hatırdan çıkarma Enrico!” (BM, 214)

hoş gel- (1)

“Hoş geldiniz efendim.” (BSG, 174)

ışıklan- (1)

“ Nereye baksam, orası bir kat daha güzelleşiyor, renkleniyor, ışıklanıyordu.”

(ÖK, 223)

imza et- (1)

“ Notere onaylatın, bana da getirin, imza edeyim, der.” (BGY, 202)

in- (1)

“ Gölgeleer uzamış, batı yakasında toplanan bulutların ardına bir saklanıyor, bir görünüyordu güneş; yorgun yüreğinde beliren umutlara gölgeleer iniyordu.” (MR, 196)

inan- (1)

“Taşlarımız bir birliğe inanır.” (Ç, 185)

incelen- (1)

“Anadolu folkloru, Türk sanatı, Türklerin hukuk, din, ekonomi anlayışları uzmanlarca incelenmiş; yöresel araştırmalar yapılmış ve o güne kadar bilinmeyen birçok gerçek ortaya çıkarılmıştır.” (MK, 247)

incit- (1)

“ Bir daha anneni üzüp incitme sakın.”(BM, 215)

iste- (6)

“Aradığını bulacaktı sonunda; resim sergilerini bu yüzden kaçırmak istemiyordu.”

(MR, 195) ;

“Atatürk Kültür Merkezine gitmeye hazırlanırken giysilerinin güzel olmasını istiyordu.” (MR, 195) ;

“ Sanki yüreğim, özgür kuşlar gibi ağaçlara, yeşilliklere, göklere doğru uçmak istiyordu...”(ÖK,222) ;

“ Resim yapanların çoğu, güzel sözler söyleyerek başlarından savmak istiyorlardı; bunu anlıyordu ama yine de vazgeçmeyecekti.” (MR, 195) ;

“ Bunu çok istiyorum. Eğer yaparsanız dünyalar benim olacak; yıllardır bir türlü vazgeçemediğim bir arzu bu!” (MR, 196) ;

“ Şimdi sizlerden çok rica ediyorum, o aydınlık şenlik dolu günde, Mustafa Kemal’in ayaklarına sarılan minicik bir kızın resmini çizmenizi istiyorum...”(MR, 197)

kabul et- (1)

“ Ben bu öneriyi kabul ediyorum, sözleşmeyi hemen yapınız!” (BGY, 202)

kal- (1)

“ İçimizden biri, kim kendine güvenirse, burada çırılçıplak kalsın, hayat kavgasına öyle başlasın.”(BGY, 202)

kalk- (2)

“Kastamonu’nun köylerinden olan bu iki çocuk da köylerinden kalkmış, haftalarca yol yürümüş, çarıkları parçalanmış, üstleri başları dökülmüş, Edirne’ye gelmişlerdi.”

(KiK, 229) ;

“ Ressamlardan biri kalktı, bir sandalye getirdi.” (MR, 196)

kalp kır- (1)

“ Ağır sözlerle, böyle bir annenin kalbini kırdın, öyle mi? (BM,214)

kast et- (1)

“Eski devrin boş inançlarından ve yaradılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlere, Doğu’dan ve Batı’dan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu kültür kast ediyorum. (MK, 247)

katıl- (1)

“ Marşlar çalınıyor, içi içine sığmayan coşkulu kalabalık, hep bir ağızdan katılıyordu.” (MR, 196)

kazan- (2)

“Aferin Deli Bayram, sınavı kazandın! diye bağırmişti.” (KiK, 230) ;

“ İşte kendine güvenen bir insan ki kimseye yüzü dökmeden hayata çırılçıplak atılıyor, para kazanıyor.” (BGY, 202)

kavrul- (1)

“ Ayaklarıma dikenler batıyor; ellerimin içi, yanan bir acıyla kavruluyordu.” (ÖK, 223)

kaybolup git- (1)

“Art ayakları öylesine güçlüydü ki ben birkaç adım atıncaya kadar kaybolup gitti.” (ÖK, 223)

kendini alama- (1)

“ Bunları hatırlayınca sana kızmaktan kendimi alamadım.” (BM, 214)

kes- (1)

“ İnsan, hayatta yalnız kendisine güvenmelidir; başkasından yardım bekleyenler, zaferden umundu kesmelidirler.” (BGY, 202)

kıpırda- (1)

“Küçük serçenin bu kanısını bozmamak için hiç yerimden kıpırdamadım.” (ÖK, 223)

konu ol- (1)

“Tarih ve dil alanında olduğu gibi öteki kültür öğeleri de tek tek bilimsel çalışmalara konu olmuştur.” (MK, 247)

konuver- (1)

“Ben, böyle bakınır dururken bir serçe geldi, bana en yakın dala konuverdi.” (ÖK, 223)

koş- (1)

“ Tam önümüzden geçerken, birdenbire fırladım, koştum, büyük önderimizin ayaklarına sarıldım.” (MR, 196)

kullan- (1)

“ Yılmaz’ın yatağını da gündüzleri divan olarak kullanıyoruz.” (BSG, 175)

kurtul- (1)

“Kiradan kurtulalım diye hemen girdik, yoksa ...”(BSG, 176)

kusura bak- (1)

“Kusura bakmayın ama siz delisiniz , vallahi delisiniz !..”(BSG, 176)

memnun ol- (1)

“Oooo, memnun oldum, memnun oldum!(BSG, 175)

meşgul ol- (1)

“ Sonra, dağlı çocukların silahşorluk talimleri ile bizzat meşgul olmuştu.” (KiK, 230)

okşa- (1)

“ O, sevecen bir gülümseme ile saçlarımı okşadı.” (MR, 196)

oku- (2)

“ Bundan on yıl önce bir kitapta mı okudum yoksa bir dostumdan mı dinledim?”

(BGY, 201) ;

“Gazetede serginin Atatürk Kültür Merkezinde açılacağını okumuştun.” (MR, 195)

ol- (11)

“Sonunda olacak, düşlerim gerçek olacak.” (MR, 195) ;

“ Fakat bunların en acısı, en unutulmaz olanı anneni yitirdiğin gün olacaktır.”

(BM, 214) ;

“Sanki tepeden tırnağa bir ürperti oldu bedenimde.” (ÖK, 223) ;

“Öyle ise somyanın yayları çok iyi olmalı.” (BSG, 175) ;

“Bu bile güzel bir rastlantı olmalıydı.” (MR, 195) ;

“Öyle şey olmaz padişahım! dedi.” (KiK, 230) ;

“1932 yılında da Atatürk’ün kültürle ilgili mesajları şunlar olmuştur.” (MK, 247) ;

“ Sümerbanktan almıştım, üç -dört yıl oluyor.” (BSG, 175) ;

“ Ee, bundan böyle perdelerimiz eş oluyor!” (BSG, 176) ;

“Yürüyüş türküm, bir yaşama türküm oluyordu.” (ÖK, 223) ;

“Otların arasından ansızın çıkan umulmadık tümseklerde tökezlediğim oluyordu.” (ÖK, 223)

otur- (1)

“ Sonunda onları buldu: Bir masanın çevresinde topluca oturmuş, konuşuyorlardı.” (MR, 196)

öde- (1)

“ Bir ay sonra hem borcunu öder hem de sırtına bir gömlek, ayağına bir pantolon, bir çift iskarpin almayı başarır.” (BGY, 202)

ölüme at- (1)

“ Senin için dilenir, seni ölümden kurtarmak için kendini ölüme atar.” (BM, 214)

öngör- (1)

“Atatürk; ulusal kültürden kopmadan, değişen uygarlığa ayak uydurmayı, kendi kültürümüzün çizgilerini yitirmeden, taklitçilikten de kaçınarak evrensel kültüre katılmayı öngörmekteydi.” (MK, 247)

öp- (1)

“Öpeyim baba.” (BSG, 175)

parıldayıp dur- (1)

“Kır çiçeklerinin üzerindeki çiğ tanecikleri, güneşin ilk ışıklarıyla parıldayıp duruyordu.” (ÖK, 223)

rahat bırak- (1)

“ Vicdanın, seni hiçbir zaman rahat bırakmaz.” (BM, 215)

rahatsız et- (1)

“Vicdanının sesi, seni hep rahatsız edecektir.” (BM, 215)

rast git- (1)

“Otobüste yer bulması da onu sevindirdi; “ İğim rast gidecek .” diyordu kendi kendine .” (MR, 196)

razı ol- (1)

“ Genç, razı olur.” (BGY, 202)

rica et- (2)

“ Hamam sahibine işi anlatır, böyle bir iddiaya giriştiğini söyler; hamam sahibinden, bir ay içinde parası ödenmek üzere bir mayo, bir kutu boya, iki fırça alıvermesini rica eder.” (BGY, 202) ;

“ Şimdi sizlerden çok rica ediyorum, o aydınlık şenlik dolu günde, Mustafa Kemal’in ayaklarına sarılan minicik bir kızın resmini çizmenizi istiyorum...”(MR, 197)

sağla- (1)

“Milli kültürün her alanda açılarak yükselmesini Türkiye Cumhuriyeti’nin temel dileği olarak sağlayacağız.” (MK, 247)

sağ ol- (1)

“ Sağ olun.”(BSG, 174, 175)

saklan- (1)

“ Gölgeler uzamış, batı yakasında toplanan bulutların ardına bir saklanıyor, bir görünüyordu güneş; yorgun yüreğinde beliren umutlara gölgeler iniyordu.” (MR, 196)

sarıl- (1)

“ Tam önümüzden geçerken, birdenbire fırladım, koştum, büyük önderimizin ayaklarına sarıldım.” (MR, 196)

say- (1)

“ Kundura boyamayı onuruna dokunan bir iş saymıyor.” (BGY, 202)

seç- (1)

“ Bu sefer ikinci yolu seçmiştim, ormandan geçecek yolu.” (ÖK, 222)

sefalar getir- (1)

“Sefalar getirdiniz.” (BSG, 174)

sev- (2)

“Seni severim oğlum!” (BM, 215) ;

“ Onu görür görmez sevmiş, ona vurulmuştum; ışıltısı insanın ta yüreğine işleyen mavi bakışıyla büyülenmiştim.” (MR, 196)

sevin- (1)

“Karac’oğlan size bakar, sevinir,” (Ç, 185)

seyret- (1)

“ yattığın yerden yıldızları seyrediyorsun ve sabah çiyi üstüne yağıyor.” (BSG, 176)

sığdır- (1)

“Avuç içi kadar yere neler sığdırıyorsunuz!” (BSG, 176)

sor- (1)

“Neden? Diye sordu.” (KiK, 230)

söyle- (7)

“Ben o kadar söyledim.” (BSG, 176) ;

“Ben hep söylerim.” (BSG, 175) ;

“ Hamam sahibine işi anlatır, böyle bir iddiaya giriştiğini söyler; hamam sahibinden, bir ay içinde parası ödenmek üzere bir mayo, bir kutu boya, iki fırça alıvermesini rica eder.” (BGY, 202) ;

“Kolombiya Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünden mezun olduğunu, İngiltere’ye işleyen vapurlardan bir makinistlik istediğini yoksa üçüncü sınıf ateşçiliğe bile razı olduğunu söyler.” (BGY, 202) ;

“ Bakınız, söyleyeyim.” (BGY, 202) ;

“Aman efendi, ne demek? Buyurun söyleyin.” (MR, 196) ;

“Aaa, neden öyle söylüyorsunuz?” (BSG, 175)

sus- (1)

“Soluklanmak ister gibi sustu.” (MR, 196)

sür- (1)

“Yaz yağmuru dediğin kaç dakika sürer ki?..” (BSG, 176)

şaş- (1)

“ Nasıl yapabildiğime hala şaşarım.” (MR, 196)

şeref yap ol- (1)

“Şerefyap oldum Tahsin Bey.” (BSG, 175)

tak- (1)

“ Daha camını takamadık da...”(BSG, 176)

teslim et- (1)

“İmparator, vazifesini bilen kahraman adam ise, İstanbul’u sana teslim etmez.”

(KİK, 230)

teslim ol- (1)

“İmparator, teslim olmaz da İstanbul’u aldıktan sonra elime geçerse onu sana versem, onu öldürür müsün?”(KİK, 230)

tut- (4)

“ Belki, diye karşılık verdi; ama çok okşamak, sesini duyabilmek için...tutar, belki de ona güzel bir kafes yapardın...”(ÖK, 224) ;

“Ama Nihat, dedim; ötleğen kuşu görseydin, onu tutardın...”(ÖK, 223) ;

“Asıl uğraşmaya mecbur olduğumuz şey, analarımızın ve atalarımızın oldukları gibi yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır. (MK, 247) ;

“Bir gün, elimi yüzümü yıkayıp çıkımı omzuma vurup ormanın yolunu tuttum.”
(ÖK,222)

tutukla- (1)

“ Böyle sokağa çıksa, polis tutuklar.” (BGY, 202)

tutuş- (1)

“ Yaşam savaşı vererek büyüyüp güçlendikten sonra bile onu anacak, sesini duymak ve zavallı güçsüz bir çocuk gibi, onun kolları arasına sığınmak isteğiyle tutuşacaksın.”
(BM, 215)

uç- git- (1)

“Kuş, bu düşüncemi anlamış olacak ki “Pırrr!” diye uçtu gitti.” (ÖK, 224)

unut- (1)

“Hiç unutma Enrico!” (BM, 215)

uza- (1)

“ Gölgeler uzamış, batı yakasında toplanan bulutların ardına bir saklanıyor, bir görünüyordu güneş; yorgun yüreğinde beliren umutlara gölgeler iniyordu.” (MR, 196)

ürk- (1)

“ Bu sefer ürkmedim; alışmıştım artık.” (ÖK, 223)

üşü- (1)

“Ören yerler bu bayramdan pek üşür,” (Ç, 185)

var- (1)

“Kültür Merkezine vardığında, günlerin epeyce kısaldığının ayırına vardı.” (MR, 196)

vazgeç- (1)

“ Resim yapanların çoğu, güzel sözler söyleyerek başlarından savmak istiyorlardı; bunu anlıyordu ama yine de vazgeçmeyecekti.” (MR, 195)

ver- (4)

“Yine de içimdeki tatlı sesli ülkü, bu acıları hemen unutturuyor, yüreğime serinlik veriyordu.” (ÖK, 223) ;

“Onlara çalışma hevesi veriyordu.” (MR, 196) ;

“İmparator, teslim olmaz da İstanbul’u aldıktan sonra elime geçerse onu sana versem, onu öldürür müsün?”(KİK, 230) ;

“ Eğer bundan bir yıl sonra hayatını kazanmayı ve yüz dolar biriktirmeyi başarırsa, diğer üç arkadaş ona üç yüz dolar versin!” (BGY, 202)

yağ- (1)

“ yattığın yerden yıldızları seyrediyorsun ve sabah çiyi üstüne yağıyor.” (BSG, 176)

yağma et- (1)

“İstanbul’a girdiğimizde bakalım nasıl yağma edeceksin! demişti.” (KiK, 230)

yakış- (1)

“Cennet dense sana yakışır dağlar” (Ç, 185)

yanıl- (1)

“Ama yanılmışım; otların arasından, önce ak kulakları görünen minicik bir tavşancıktı.”
(ÖK, 223)

yap- (6)

“ İçinizden biri bunu yapar mı benim için?” (MR, 197) ;

“Ne yapalım, bize orası düştü.” (BSG, 175) ;

“ Belki, diye karşılık verdi; ama çok okşamak, sesini duyabilmek için... tutar, belki de ona güzel bir kafes yapardın...”(ÖK, 224) ;

“ Bunu bir daha yapma Enrico (Enriko)!”(BM, 214) ;

“ Ben bu öneriyi kabul ediyorum, sözleşmeyi hemen yapınız!” (BGY, 202) ;

“ Ne yapsın?”(BGY, 202)

yarat- (1)

“İsterse dehasıyla mucizeler yaratır.” (BSG, 175)

yardım et- (1)

“Yardım et bana Sabri.” (BSG, 176)

yaşar- (2)

“Cumhuriyetin onuncu yılını kutlama şenliklerinde, Onuncu Yıl Marşı’nı hep bir ağızdan söylerken duyduğu heyecanı, bugün anımsadığında bile gözleri yaşarır; sevgiyle, övünçle dolardı içi.” (MR, 196) ;

“Sultan Mehmet’in gözleri yaşarmış, ellerini gökyüzüne kaldırarak” (KiK, 230)

yat- (3)

“ Efendim, babamla Yılmaz bu odada yatıyorlar.” (BSG, 175) ;

“Orada ben yatıyorum.” (BSG, 175) ;

“Orada biz yatıyoruz beyefendi.” (BSG, 176)

yaz- (1)

“Bunları benim koluma yazın, demişti.” (KiK, 229)

yazıklar ol- (1)

“ Yazıklar olsun onu ayaklar altına alan kötü yaratığa!” (BM, 215)

yerlerini al- (1)

“ Biz küçük öğrenciler de kurtarıcımızı karşılamaya gelenler arasında yerlerimizi almıştık.” (MR, 196)

yerleş- (1)

“Çoktandır duymadığı dupduru bir sevinç geldi, yerleşti yüreğine: “ Sonunda olacak, düşlerim gerçek olacak !” diye düşündü.” (MR, 195)

yetiş- (1)

“ Kereste yetişmediydi de onun için çatının bir yüzü ...”(BSG, 176)

yönel- (1)

“Oraya doğru yöneldi.” (MR, 196)

yürü- (5)

“ Bunu duyan yaşlı kadın, uykudan uyanırcasına canlandı, daha güvenli adımlarla yürüdü, yanlarına geldi.” (MR, 196) ;

“İnci çiçeklerinin, gelinciklerin, mor dikenlerin arasından ilerleyerek sık ağaçlıklara doğru yürüdüm.” (ÖK, 223) ;

“ Ormanın tam ortasından yürüyecektim.” (ÖK, 222) ;

“Yürüyelim arkadaşlar!..” (ÖK,222) ;

“Kastamonu’nun da köylerinden olan bu iki çocuk da köylerinden kalkmış, haftalarca yol yürümüş, çarıkları parçalanmış, üstleri başları dökülmüş, Edirne’ye gelmişlerdi.”

(KiK, 229)

Edilgen Fiiler

açıl- (1)

“Gönüllüler, fedailer için bir defter açılmıştı.” (KiK, 229)

anlaşıl- (1)

“Cumhuriyetin ilan edildiği sırada bulunduğumuz noktadan bugün hangi düzeylere ulaştığımız dikkatle gözlemlendiğinde, Atatürk düşüncesiyle açılan milli kültür sürecinin değeri anlaşılabilir.” (MK, 247)

belirlen- (1)

“Buna göre kültürün kapsamı şu şekilde belirlenmişti:” (MK, 247)

çağır- (1)

“ Sultan Mehmet, ülkenin her tarafından İstanbul cengi için asker toplatır, gönüllüler çağrılır. (KiK, 229)

çalın- (1)

“ Marşlar çalınıyor, içi içine sığmayan coşkulu kalabalık, hep bir ağızdan katılıyordu.” (MR, 196)

donan- (1)

“Bugün gibi aklımdadır; evler, alanlar, resmi yapılar, yollardaki ağaçlar bile bayraklarla donanmıştır.” (MR, 196)

dökül- (1)

“Kastamonu’nun da köylerinden olan bu iki çocuk da köylerinden kalkmış, haftalarca yol yürümüş, çarıkları parçalanmış, üstleri başları dökülmüş, Edirne’ye gelmişlerdi.”

(KiK, 229)

gör- (1)

“Gök masmavi görünüyor.” (BSG, 176)

görün- (2)

“ Çok beklemedik, Gazi Paşa yanındakilerle birlikte göründü.” (MR, 196) ;

“ Gölgeler uzamış, batı yakasında toplanan bulutların ardına bir saklanıyor, bir görünüyordu güneş; yorgun yüreğinde beliren umutlara gölgeler iniyordu.” (MR, 196)

kımıldan- (1)

“Kımıldanır, hep dertlerim devinir,” (Ç, 185)

ortaya çıkarıl- (1)

“Anadolu folkloru, Türk sanatı, Türklerin hukuk, din, ekonomi anlayışları uzmanlarca incelenmiş; yöresel araştırmalar yapılmış ve o güne kadar bilinmeyen birçok gerçek ortaya çıkarılmıştır.” (MK, 247)

önem ver- (1)

“Onun yetiştiği yıllarda, yurt için, toplum için umutlara, beklentilere önem verilirdi.” (MR, 195)

parçalan- (1)

“Kastamonu’nun da köylerinden olan bu iki çocuk da köylerinden kalkmış, haftalarca yol yürümüş, çarıkları parçalanmış, üstleri başları dökülmüş, Edirne’ye gelmişlerdi.”

(KiK, 229)

renklen- (1)

“ Nereye baksam, orası bir kat daha güzelleşiyor, renkleniyor, ışıklanıyordu.”

(ÖK, 223)

sağlanabil- (1)

“Çünkü ulusal dehamızın tam olarak gelişmesi ancak böyle bir kültürle sağlanabilir.”

(MK, 247)

saplan- (1)

“ Saygısızca davranışın, yüreğime bir hançer gibi saplandı.” (BM, 214)

sapta- (1)

“Atatürk döneminde, kültür alanında nelerin yapıldığına bakıldığında ise şu başarılar saptanabilmektedir.” (MK, 247)

say- (1)

“ Hiç de avuç içi kadar sayılmaz şekerim.”(BSG, 176)

yan- (1)

“Sevinirken kalbi yanar, gövünür,”(Ç, 185)

yapıl- (1)

“Anadolu folkloru, Türk sanatı, Türklerin hukuk, din, ekonomi anlayışları uzmanlarca incelenmiş; yöresel araştırmalar yapılmış ve o güne kadar bilinmeyen birçok gerçek ortaya çıkarılmıştır.” (MK, 247)

Ek:2

ETKİNLİK 1 (Ben Neredeyim? Cümlelerin İçindeyim)

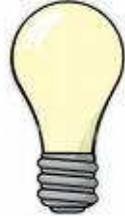
Geçişli eylem nesne alabilen eylemdir. Geçişli eylemler mastar biçimindeki eyleme “Neyi? Kimi? Ne?” soruları sorularak bulunabilir. Aşağıdaki cümlelerde geçen geçişli fiilleri bulup, karşılıklarına yazınız.

Örnek:

Geçişli fiil

- ❖ Bahçedeki kurumuş ağaçları kestiler. Kurumuş ağaçları

- ❖ Akşam olunca lambayı yaktı.

- ❖ Ona güzel bir hediye aldım.

- ❖ Yazıyı saatlerce okudu.

ETKİNLİK 2 (Etken miyim? Edilgen miyim? Sizce Ben Neyim?)

Etken eylem, öznesi eylemdeki işi yapan, eden yani öznesi etkin(aktif) durumda olan eylemlerdir. Edilgen eylem ise öznesi eylemlerdeki işi yapan değil, o işten etkilenen (pasif) durumunda olan eylemlerdir.

Aşağıdaki resimlerden hareketle etken ve edilgen fiilli cümleler oluşturunuz.

Örnek:

Etken Fiil

Edilgen Fiil

Abim, bisikletimi tamir etti.

Bisikletim tamir edildi.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ETKİNLİK 3 (Yolumu Bulamıyorum)

Aşağıdaki karakterlerden Esra nesne alabilen geçişli fiilleri temsil etmektedir.

Nesne alamayan geçişsiz fiilleri ise Arda temsil etmektedir.

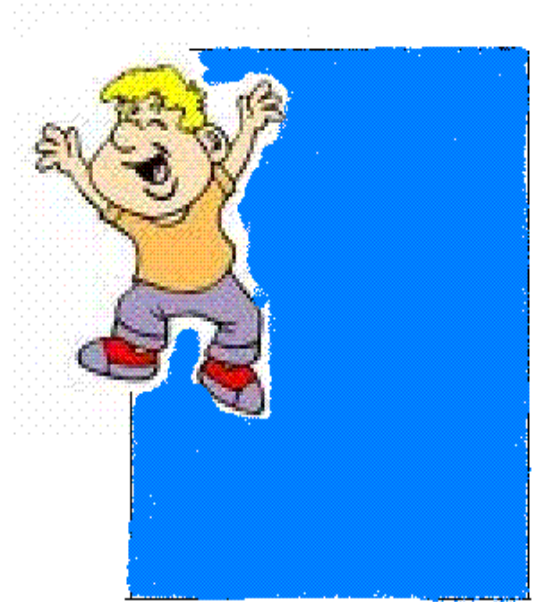

ESRA

- ❖ Her yaz yurdumuzun bir bölgesini gezerim.
- ❖ Doğan güneşle hareketlilik başlıyordu.
- ❖ Arka bahçede oynamaya başladılar.
- ❖ Beş ay önce buraya taşınmıştım.

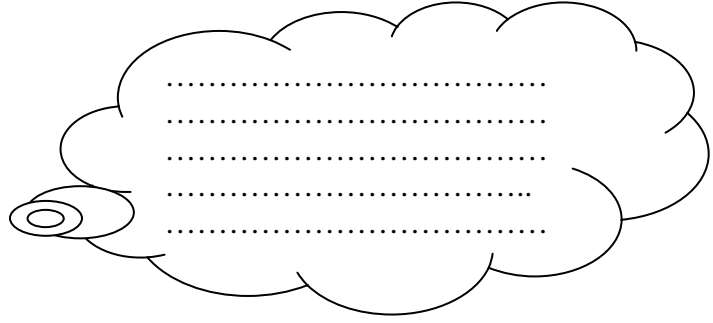
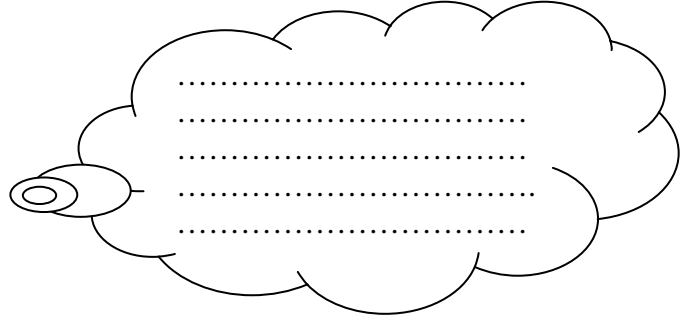
ARDA

- ❖ Tatilde her yerin fotoğrafını çekmiş.
- ❖ Öğrenciler çalışmaya devam ettiler.
- ❖ Babam, anneme olan sevgisini anlattı.
- ❖ Küçük kız annesiyle yürürken birden durdu.

Karışık olarak dizilen geçişli ve geçişsiz fiillerin, yerlerini değiştirerek ait oldukları kutulara yerleştiriniz.

ETKİNLİK 4 (Yol Bulmaca)

Karışık olarak dizilen geçişli ve geçişsiz cümlelerin yerlerini değiştirerek geçişli olan fiilleri yeşil ışığa, geçişsiz olan fiilleri kırmızı ışığa yerleştiriniz.

- Üzüntülerimizi ve sevinçlerimizi paylaştık.
- Öğrencilere motive edici sözler söylendi.
- Elinden gelen her şeyi yapıyordu.
- Askerliğini bitirince Türkiye İş Kurumu'na başvuracaktı.
- Yakınlarının kendisiyle ilgilendiğini görünce çok sevindi.
- Herkes oyunun başlamasını sabırsızlıkla bekliyordu.

ETKİNLİK 5 (Eğlenelim- Dolduralım)

Aşağıda karışık olarak verilen etken ve edilgen cümleleri bulunuz. Cümlelerin başındaki numaraları ilgili çuvalın içine yazınız.

1.Kalın giyinmediğimden çok üşüdüm.

2.Söylediklerimden dolayı çok kırıldı.

3.Köprünün ayakları tamir edildi.

4.Kitap okumayı unuttular.

5. Bakkaldan üç ekmek alındı.

6. İşlerin peşinden akşama kadar koştu.

7. Uzun süre camdan dışarı baktı.

8. Bahçedeki ağaçlar iki ayda bir sulandı.

ETKEN FİİL

EDİLGEN FİİL

ETKİNLİK 6 (Boşluk Doldurma)

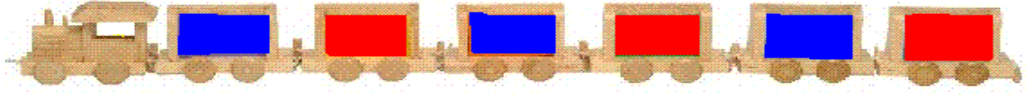
Aşağıdaki cümlelerde bulunan fiilleri özne- yüklem ilişkisi ve nesne- yüklem ilişkisine göre inceleyip, tabloda gösteriniz.

FİİL ÇATILARI	Öznesine göre		Nesnesine göre	
	Etken	Edilgen	Geçişli	Geçişsiz
Yolda cüzdanını yine düşürmüş.	X		X	
Onun yazdıklarını anlamıyorum.				
Televizyonda yemek tarifleri yapıyor.				
Dün gece bir saat fazla uyudum.				
Kapı zili uzun uzun çaldı.				
Çocuk tezgahdaki elmaları çaldı.				
Toplantıda uzun uzun eğitim konuşuldu.				

ETKİNLİK 7 (Ben ne rengim?)

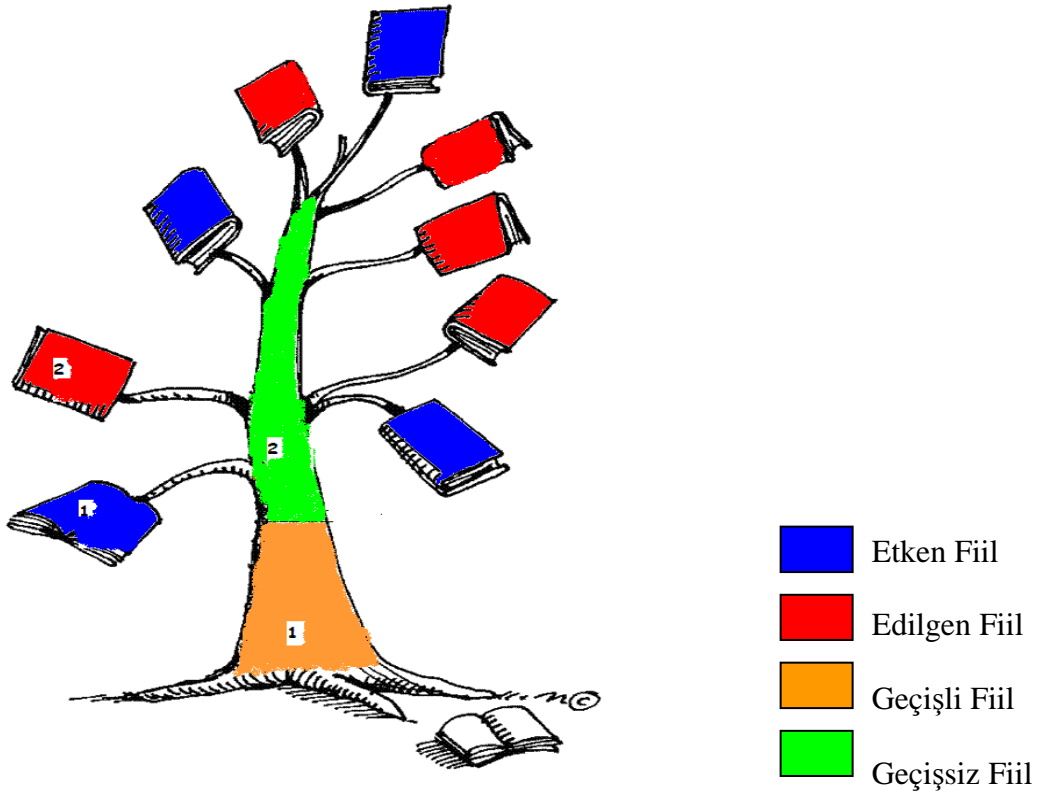
Aşağıdaki cümlelerde geçen geçişli ve geçişsiz fiilleri bulunuz.

Geçişli fiilleri mavi vagona, geçişsiz fiilleri kırmızı vagona yazınız.

- Anneme kırdan gelincikler toplamıştım.
- Yağmurda saatlerce sular altında kaldık.
- Kağıda kaleme sarılıp Elif' e mektup yazdım.
- Arka bahçede oyun oynamaya başladık.
- Bu işte arkadaşımın parmağı olduğunu düşünüyorum.
- Yalnız kalırsa sıkılır.

ETKİNLİK 8 (Çatı Ağacı)

Aşağıdaki cümlelerde bulunan fiilleri özne-yüklem ilişkisi ve nesne- yüklem ilişkisine göre inceleyiniz. Cümlelerin başındaki numaraları ağacın uygun bölümlerine yazınız.

Örnek: 1 Bu ayakkabı yine vuruyor, ayağımı.(Etken- Geçişli)

2 Bu oda biraz önce temizlendi.(Edilgen- Geçişsiz)

3 Bu konuyu onunla konuşmalısın.

4 Çatının kiremitleri kırılmış.

5 Bahçeye çıkmamızı yasakladılar.

6 Yollar karla kapanınca hareketimizi iki gün sonraya ertelendi.

7 Kediye bu sabah beslemiştik.

8 Tam bu noktada biraz durulmalı.

9 Okul birincisi ödüllendirildi.

ETKİNLİK 9 (Çatı Tabelası)

Aşağıda özne-yüklem ilişkisine göre etken-edilgen; nesne-yüklem ilişkisine göre geçişli-geçişsiz cümleler kurup kutucuklara yazınız.

ÖZNE- YÜKLEM İLİŞKİSİ

ETKEN FİİL

- 1- Öğretmen konuşan öğrencileri uyardı.
- 2-
- 3-
- 4-
- 5-
- 6-

EDİLGEN FİİL

- 1-Yolun bozuk bölümleri onarılmış.
- 2-
- 3-
- 4-
- 5-
- 6-

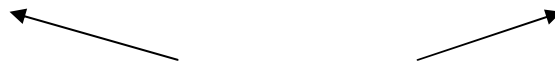
GEÇİŞLİ FİİL

- 1-Bu yaz Akdeniz kıyılarını dolaşacağız.
- 2-
- 3-
- 4-
- 5-
- 6-

GEÇİŞSİZ FİİL

- 1-İçeri girer girmez dolabın içine baktı.
- 2-
- 3-
- 4-
- 5-
- 6-

NESNE- YÜKLEM İLİŞKİSİ

ÖZGEÇMİŞ

09.11.1981 Tarihinde İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Kanlıca Sedat Simavi İlköğretim Okulunda Orta Öğrenimini Kandilli Kız Lisesinde tamamladıktan sonra 1999 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünü kazandı. 2003 yılında Lisans programını tamamlayıp girmiş olduğu KPSS sınavından 79 puan alıp İstanbul İli Beykoz İlçesine atandı. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Programını kazandı.

Şuan İstanbul ili Beykoz İlçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir İlköğretim kurumunda Türkçe öğretmeni olarak görevini sürdürmektedir.